

श्री कृष्ण ग्रिधा लीला

श्री प्राणनाथ जी वाणी
॥ प्रेम खोल देवे सब द्वार ॥

श्री प्राणनाथ जी वाणी सेवा परिवार

धामधनीको मेहेरद्वारा प्यारा सतगुरु श्री राजन स्वामीजीको अनुपम टिकाद्वारा उछृत 'श्री प्राणनाथ जी वाणी' यूट्यूब चैनल मा भएको अद्भुत चर्चा सुनेर हाम्रा प्यारा सुन्दरसाथजीहरुद्वारा यो पीडिएफ बनाउने अति सुन्दर प्रेममयी सेवा गरियो।

भाषानुवादको सेवा (हिंदी-नेपाली) - ऊहा न्यौपानेजी (नेपाल)
प्रुफ रीडिंगको सेवा - इन्द्रावती उप्रेतीजी (नेपाल)
गुप्त सेवा - नेपाल सुन्दरसाथजी
हजुरहठ सबै निःस्वार्थी, अथक, निरन्तर सेवाभावी सुन्दरसाथजीको चरणमा कोटि-कोटि प्रेम प्रणामजी।

यो छोटो परिचय पढ्नको लागि समय
दिनुभएकोमा **धन्यवाद**।
मलाई आफ्नो इमानदार प्रतिक्रिया दिन
अनुरोध गर्दछु।

हजुरको चरण रज
श्री प्राणनाथ जी वाणी

प्रस्तावना

क्यों मेहेर मुङ्ग पर भई, ए थी दिल में सक।
मैं जानी मौज मेहेबूब की, वह देत आप माफक॥

श्री किरंतन प्र.82, चौ.5

अक्षरातीतको हृदय ज्ञानको अनंत सागर हो र त्यस सागरको एक थोपा महामतिजीको धाम हृदयमा आएर सागरको स्वरूप बन्यो र उहाँवारा श्री तारतम वाणी को ख़ज़ाना हामी सबैलाई मिल्यो। प्यारा सतगुर सरकार श्री जीले वाणीको टीका गरेर त्यस अखंड धरोहरलाई पाउने मार्ग सरल बनाइदिनुभयो। फेरी धामधनीको मेहर द्वारा प्यारा सतगुर श्री राजन स्वामीजीले ज्ञानको गहिरो सागरमा कुशल गोताखोर जसरी गोता लगाएर श्री मुख वाणी टीका भावार्थ सहित गर्नुभयो र आजसम्म लुकेको सबै गुह्य रहस्यहरू खोलेर हामी सबैको जीवन धन्य गरिदिनुभयो।

धाम धनीको मेहरद्वारा श्री कृष्ण त्रिधा लीला जान्न बढेको जिजासालाई श्री राजन स्वामी जी द्वारा गरिएको श्री तारतम वाणीको टीकाले शान्त गरिदियो र पहिलो पटक थाहा भयो कि ज्ञानमा पनि कति आनन्द हुन्छ। श्री कृष्ण त्रिधा लीलाको भेद पूज्य श्री राजन स्वामी जीको चर्चाहिरू र उहाँद्वारा गरिएका श्री रास, श्री प्रकाश हिंदुस्तानी र श्री कलश हिंदुस्तानीको टीकाबाट बुझन थालियो। श्री प्राणनाथ जी वाणी ज़ूम र यून्यूब चैनलको माध्यमबाट सबै सुंदरसाथजीहरू सँग चर्चा हुन लाग्यो। धनीको मेहरद्वारा ब्रज र रासको लीलाहरू जानेपछि माया को गतिविधिबाट हटेर ब्रह्मवाणी सँग प्रेम हुन लाग्यो। जब केही नयाँ कुटा नयाँ थाहा हुन्यो, मनमा आनंद को सिमा हुँदैनयियो। हामी सबै सखिहरूको हृदय बृज र रास को लीलाहरूमा ज्ञान दृष्टिबाट आनंद लिन लाग्यो।

ब्रजलीला (पूर्वे नींद्रको लीला) मा श्री कृष्ण जीको स्वरूपको असल पहचान नहुँदा पनि हामी गोपिहरूको रोम-रोममा कृष्ण बर्नुहुन्यो। योगमायामा भएको रास (आधा नींद्र आधा जागृतिको अवस्था) मा उथले वचन, रामतहरूको आनंद, अंतर्घनि को पीड़ा, ब्रह्मानंद र भजनानंद स्वरूप को भेद, प्रियतम अक्षरातीतको पहचान गरेर कहिल्यै विछोड नहुने ठाँउमा जाने इच्छा, यी लीलाहरूको चिन्तन गरेर नै मूल मिलावाको चितवनको बाटो सरल हुन्छ।

विरहको हावा कसरी मंद परेको प्रेमको अग्निलाई प्रज्ज्वलित गरिदिन्छ, सब गोपिहङ्को रहनीद्वारा सिक्न सकिन्छापहला त अति सुंदर वा मनमोहक रूप (श्री कृष्णजी) धारण गरेर प्रियतम बाँसुरी बजाउनुहुन्थ्यो र आज पनि धामधनी श्री तारतम वाणीको बाँसुरी हर दिशाबाट बजाइरहनु भएको छ।आउनुहोस सबै भेदभाव भुलेट सबै सुंदरसाथजीहङ्कलाई सँगै लिएर गोपिहङ्को जस्तै प्रेम भाव दिलमा लिएर आफ्नो प्रियतमको पहिचान गर्दै तथा प्रेमको मार्गमा कदम बढाउँस्वयं रहनीको सुल्खात गर्दै र सबैलाई यस मार्गमा चल्न प्रेरित गर्दै।सेवा र समर्पण को भावद्वारा ओतप्रोत भएक जागौं र जगाउँ प्रेमको धजा बनेर पूरै ब्रह्मांडमा प्रेमको संदेश फैलाउँ।

चर्चिका सबै वीडियोहङ्क बारम्बार हेरेर यसको लिखित रूप दिने, विभिन्न भाषाहङ्कमा अनुवाद र अनेकों पटक प्रूफरीडिंग गर्ने अथक वा अनमोल सेवा गर्ने सबै सुंदरसाथजीहङ्को चरणमा प्रेम प्रणाम जी। श्री राजजीको मेहरको छत्रछायाँमा हजुरहङ्क सधैंसेवा कार्यमा संलग्न रहेर आत्म-जागृतिको मार्गलाई सुगम बनाउनुहोला।

हजुरको चरण रज
श्री सोनिया जुनेजा जी।

अनुभूमिका

प्रिय सुन्दरसाथ जी! सच्चिदानंद परब्रह्मको असीम मेहर दृष्टि द्वारा 'श्री कृष्ण त्रिधा लीला' ग्रन्थ हजुरहुँ लबैको समक्ष राख्ने सुअवसर प्राप्त भएको छ। धनीलाई पाउनको लागि जुन समर्पण, विरह तथा अनन्य प्रेमको आवश्यकता छ, यस ग्रन्थमा त्यसमाथि थोरै प्रकाश पार्ने प्रयत्न गरिएको छ। म जस्तो अल्पजलाई शब्दहुँको केही जान छैन, र यस कार्यलाई गर्न मेरो लागि अत्यंत कठिन थियो, तर मेरो सद्गुरु 'धर्मवीर जागनी' रत्न सरकार श्री जगदीश चंद्र जी एवं 'श्री राजन स्वामी जी'को कृपा दृष्टिले यह कार्य सरलता सँग सम्पन्न हुन सक्यो।

जब पहिलो पटक यूट्यूब (youtube)को माध्यमबाट 'श्री कृष्ण त्रिधा लीला' सुन्ने सुअवसर प्राप्त भयो, तब धनीजी को प्रेरणाद्वारा यसलाई लिखित रूप दिने विचार मनमा आयो। 'श्री राजन स्वामी जी' द्वारा गरिएको 'श्री कुलजम वाणी' को टीकाको आधार बनाएर 'सोनिया जुनेजा जी' ले यूट्यूब चैनल 'श्री प्राणनाथ जी वाणी'मा 'श्री कृष्ण त्रिधा लीला' धेरै सरलता पूर्वक सबै सुन्दरसाथलाई समझाउने अत्यधिक प्रशंसनीय प्रयास गर्नुभयो। जसले गर्दा उहाँ सब सुन्दरसाथलाई 'श्री कृष्ण त्रिधा लीला'को गहराईमा लिएर जानुभयो।

यस ग्रन्थमा मुख्य रूपमा निम्न विषयहुँका विवेचना गरिएको छ:-

1. खेलमा आउनुको कारण र महाकारण।
2. श्री अक्षरब्रह्म जीको अंतःकरण का भाग।
3. ब्रजलीला, रासलीला र प्रतिबिम्ब लीलाको गुह्य भेद।
4. ब्रह्मानंद र भजनानंद स्वरूपमा फरक।
5. अपने निजघर र धनी सँग आफ्नो मूल सम्बन्धको पहचान।

श्री कृष्ण त्रिधा लीला बुझ्दै जाँदा एउटा कुरामा अटुट विश्वास भयो कि धनी हुटेक पल आफ्ना ब्रह्मात्माहुँ सँग नै हुनुहुन्छ। जस्तै कि पहला ब्रजलीला मा, फेरि रासलीलामा र अब यस जागनी ब्रह्माण्डमा पनि धनी सूक्ष्म रूपमा आफ्नो प्रत्येक ब्रह्मात्माको हृदयमा विराजमान हुनुहुन्छ। 'श्री मुख वाणी' को इलम द्वारा, जसलाई आफ्नो प्राणवल्लभ अक्षरातीतको पहचान हुन्छ, ऊ धनीको चाहतमा आफूलाई समर्पित गरिदिन्छ। यस प्रकार जो सुन्दरसाथ आफ्नो प्राणवल्लभ अक्षरातीत प्रति समर्पणको दृष्टिद्वारा जति कुबनि हुन्छन्, उनलाई त्यति नै अधिक आत्मिक आनंद मिल्छ। उनको सुरता यहाँ बसेरै चितवन द्वारा परमधामको पच्चीस पक्षको आनंद लिन पाउँछ।

ਸਾਹਮ ਪ੍ਰਣਾਮ ਜੀ !

ਆਥਾ ਛ ਕਿ ਧੋ ਗ੍ਰਨਥ ਸੁਨਦਰਸਾਥਜੀ ਕੋ ਲਾਗਿ ਠਚਿਕਰ ਹੁਨਛ | ਸੁਨਦਰਸਾਥ ਜੀ ਧਸ ਗ੍ਰਨਥ
ਲੇਖਨਕੋ ਲਾਗਿ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਥਮ ਪ੍ਰਯਾਸ ਹੌ। ਤਿਸੈਲੇ ਜਾਨ-ਅਨਜਾਨਮਾ ਹੁਨੇਵਾਲਾ ਤ੍ਰੁਟਿਫੁਲਾਈ ਕਸ਼ਮਾ
ਗਰੇਰ ਸੂਚਿਤ ਗਨੋਂ ਕ਷ਟ ਗਨ੍ਹਿਓਲਾ।

ਧੋ ਛੋਟੀ ਪਟਿਚਿ ਪਫਨਕੋ ਲਾਗਿ ਸਮਯ ਦਿਨੁਮਾਏਕੋਮਾ ਧਨਿਵਾਦ।
ਮਲਾਈ ਆਪਜੋ ਝਮਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਤਿਕਿਧਿਆ ਦਿਨ ਅਨੁਰੋਧ ਗਰ੍ਦਿਛੁ।

ਛਜੁਰਫੁਲਕੋ ਚਰਣ-ਰਜ
ਸ਼੍ਰੀ ਝੰਥਾ ਅਖਥਾਨਾ ਜੀ ।

तपाईंले सुळ गर्नु अघि जान्नुपर्ने कुराहन्!

योग माया

सतत्वलप ब्रह्म = अहंकार

निर्मल चैतन्य - प्रथम बहिष्ठत (आखिरको)

ब्रह्मसृष्टिहङ्को जीवको मुक्तिस्थान

महाकारण - दोस्रो बहिष्ठत (आखिरको)

अक्षरब्रह्मको सुरता तथा उनीहङ्को जीवको मुक्ति स्थान

केवल ब्रह्म
(महारास खोलिएको थिए)

सबलिक ब्रह्म = चित्त

निर्मल चैतन्य - तेस्रो बहिष्ठत महामदी (अव्वलको)

अखंड रास महाकारण चौथी बहिष्ठत (अव्वलको)

अखंड ब्रज कारण पाँचवीं बहिष्ठत (अव्वलको)

4 भाग सूक्ष्म चिदानन्द लहरी

अव्याकृत ब्रह्म = मन

अव्याकृत ब्रह्मको तुटीयातीत

सबलिक ब्रह्म का स्थूल = अव्याकृत ब्रह्म का महाकारण

कारण

सूक्ष्म

स्थूल

सतत्वलप ब्रह्म = अहंकार

केवल ब्रह्म = बुद्धि

सबलिक ब्रह्म = चित्त

महाकारण

कारण

सूक्ष्म

सबलिक ब्रह्म का स्थूल = अव्याकृत ब्रह्म का महाकारण

अव्याकृत ब्रह्म

कारण

सूक्ष्म

स्थूल

योग माया

तपाइले सुळ गर्नु अघि जान्नुपर्ने कुराहङ्ग!

महाकारण

रासलीलाको प्रतिबिम्ब तुरीयातीत

थुद्ध महाकारण

ब्रजलीलाको प्रतिबिम्ब थुद्ध कारण वेदक्रस्त्वा हङ्को मुक्ति स्थान

थुद्ध सूक्ष्म छनी वहिष्ठत - मलकुती (अल्ल)

सुमंगला शक्ति थुद्ध स्थूल (अक्षरब्रह्मको पंचबासनाको स्थान)
(महाविष्णु, शिवजी, सनकादिक, शुकदेव, कबीर)

कारण

सात थून्य सातमी वहिष्ठत- महाक्रष्णिहङ्को (आखिरको)

सूक्ष्म

4 भाग काल निरंजन

स्थूल

निर्मल चैतन्य + 4 भाग

ज्ञान शक्ति गायत्री प्रणव ब्रह्म

चार वेदहङ्को स्थान रोधिनी शक्ति

प्रणवको निर्मल चैतन्यमा आठौं वहिष्ठत (आखिरको)
(लंसाटका जीवहङ्को मुक्ति स्थान)

अव्याकृत ब्रह्म

अनुक्रमणिका

अध्याय 1

यस खेलमा आउनुको कारण र महाकारण

अध्याय 2

ब्रजलीला

अध्याय 3

सखियों का कालमाया से योगमाया में प्रस्थान

अध्याय 4

महारास का वर्णन

अध्याय 5

श्री राजर्जी के अंतर्ध्यनि की लीला

अध्याय 6

अंतर्ध्यनि के पश्चात् की लीला

अध्याय 7

अखंड ब्रजलीला व रासलीला के रहस्य

अध्याय 8

प्रतिबिम्ब लीला के गुह्य भेद

अध्याय 9

श्री कृष्ण त्रिधा लीला के तीन भाग

अध्याय १

यस खेलमा आउनुको कारण र महाक राण

अध्याय १ : यस खेलमा आउनुको कारण र महाकारण

श्री कृष्ण त्रिधा लीला भनेको श्री कृष्णजीको शरीरमा भएका तीन प्रकारका लीलाहरू र यस अवधिमा उहाँको शरीरमा कुन-कुन थक्किले कार्य गरेको छ, त्यसको वर्णन हो। श्री राजजीले आफ्नो हृदयमा यति धेरै प्रेम भर्नुभयो कि उहाँले आफ्नो आत्मरूप सखीहरूलाई आफ्नो हृदयको त्यो कुना देखाउन चाहनुभयो, जुन आजसम्म अछुतो रहेको छ। जब श्रीराजजीले 'मेहरको दरिया' लाई आफ्नो हृदयमा लिनुभयो, तब ब्रह्मात्माको दिलमा यो खेल हेनें इच्छा जाग्यो। 'मेहरको दरिया' दिलमा लिनुको अर्थ यो हो कि, मेरो हृदयमा मेरो प्रियतम धामधनी यसरी बस्नुहोस् कि उहाँको हृदयको एउटा पनि कुरा र एउटा पनि राज मबाट अछुतो नरहोस्।

श्री राजजी परमधाममा आफ्नो आनन्द अंग ११्यामाजी महारानी, आफ्ना सखीहरू र उहाँको सत अंग अक्षरब्रह्मजीसँग बस्नुहुन्छ। न त उहाँको आनन्द अंग ११्यामाजी तथा सखीहरूलाई उहाँको सत अंग अक्षरब्रह्मजीको बारेमा थाहा थियो, न अक्षरब्रह्मजीलाई ११्यामाजी तथा सखीहरूको बारेमा थाहा थियो। अब श्रीराजजी महाराजले दुवैलाई (११्यामाजी तथा सखी र अक्षरब्रह्मजी) लाई आफ्नो साहेबीको पहिचान गराउनु पर्यो। त्यसैले यो खेलमा आउनुको दुई कारणहरू बनेः -

पहिलो कारण: - श्री ११्यामाजी र सखीहरूको मनमा अक्षरब्रह्मजीले बनाएको खेल हेनें इच्छा श्री राजजीले जागृत गराउनुभयो। त्यसपछि ११्यामाजी र सखीहरूले यो खेल हेनें इच्छा व्यक्त गरे।

दोस्रो कारण: - आफ्नो सत अंग श्री अक्षरब्रह्मजीलाई उहाँको हृदयमा रहेको आनन्दको पहिचान गराउनु थियो र परमधाममा श्री अक्षरातीतले उहाँको आनन्द अंग ११्यामाजी र सखीहरूसँग कर्त्तो लीला गर्नुहुन्छ देखाउनु थियो।

महाकारण:- महाकारण भनेको कारणको पछाडि लुकेको कारण हो। यस खेलमा आउनुको महाकारण भनेको श्रीराजजी महाराजले आफ्नो आनन्दस्वरूपा ११्यामाजी र अंगस्वरूपा सखीहरूलाई आफ्नो परमधामको पातसाही र वाहेदत (एकदिली) को इशक (प्रेम) देखाउनु हो।

परमधाममा बसेर वाहेदतको इक्कको पहिचान गराउन स्वयं राज्जीको लागि पनि असम्भव थियो किनभने श्यामाजी तथा सखीहुँ त्यो प्रेमको आनन्दमा डुबिदिने थिए तर, त्यो प्रेमको पहिचान गर्न सक्ने थिएनन्। त्यसैले हाम्रो प्रियतमले हामीलाई कालमायाको यस ब्रह्माण्डमा ल्याउनुभयो, जहाँ हाम्रो परमधाम जस्तो प्रेम नै छैन।

एक पातसाही अर्झ की , और वाहेदत का इस्क |
सो देखलावने ठहन को , पहले दिल में लिया हक ||
श्री खिलवत प्र. 6 चौ. 43

**यो खेल हेनै इच्छा पहिले कसको दिलमा आयो -
'श्री अक्षरब्रह्मजी' वा 'श्री श्यामाजी र सखीहुँ'?**

परमधाममा एउटै हृदयले मात्र काम गर्छ र त्यो हो- 'अक्षरातीतको हृदय'। जब श्रीराजजी महाराजले आफ्नो मनमा खेल देखाउने विचार लिनुभयो, तब श्री अक्षरब्रह्मजीको हृदयमा पनि यही विचार आयो र वाहेदतको सम्बन्धका कारण यही कुरा श्यामाजी तथा सखीहुँको मनमा पनि आयो।

जो पेहेले लङ्घ हकें दिल में , पीछे आई माहें नूर |
तिन पीछे हादी ठहन में , ए जो हुआ जहर ||
श्री खिलवत प्र. 6 चौ. 44

श्री श्यामाजी र सखीहुँको मनमा खेल हेनै चाहना कसरी जाग्यो?

परमधाममा बसेर वाहेदतको इक्कको पहिचान गराउन स्वयं राज्जीको लागि पनि असम्भव थियो किनभने श्यामाजी तथा सखीहुँ त्यो प्रेमको आनन्दमा डुबिदिने थिए तर, त्यो प्रेमको पहिचान गर्न सक्ने थिएनन्। त्यसैले हाम्रो प्रियतमले हामीलाई कालमायाको यस ब्रह्माण्डमा ल्याउनुभयो, जहाँ हाम्रो परमधाम जस्तो प्रेम नै छैन।

जब श्री राजजी महाराज श्यामाजी र सखीहुँसंग तिजी भोममा बस्नुहुन्छ, त्यसबेला अक्षरब्रह्मजी हुरेक दिन चाँदनी चोकमा श्री राजजीको दर्शन गर्न आउनुहुन्छ। जुन दिन प्रियतमको मेरेर भयो, त्यस दिन सखीहुँको मनमा आयो कि उहाँ (अक्षरब्रह्म) को हो? त्यसपछि राजजीलाई सोध्दा उहाँले आफ्ना सखीहुँलाई उनले खेल बनाउंछन् 'जसमा दुःख मात्र हुन्छ' भन्नुभयो।

हामीले यहाँ यी शब्दहरू कहिल्यै सुनेका थिएनौं। यसरी राजजी महाराजले आफ्नो दिलमा लिनुभएको कारणले, दयामाजी र सखीहरूको मनमा पनि खेल हेनें इच्छा जाग्यो। राजजी महाराजले हामीलाई यहाँ आउन बारम्बार निषेध गर्नुभयो, तर हामी सखीहरूले यो माया हेनें इच्छा तीन पटक व्यक्त गर्यौं। राजजीले हामीलाई तीनवटा लीला देखाउनु पर्ने भएकाले हामीले पनि तीन पटक यस खेललाई माग्यौं-

- 1. ब्रज लीला**
- 2. रास लीला**
- 3. जागनी लीला**

राजजीले मनाही गर्दा पनि सखीहरूले नमानेपछि राजजीले सखीहरूलाई मूलमिलावामा बसाएर आफ्नो नजरमा लिएर कालमाया (ब्रज) ब्रह्माण्डमा पठाउनुभयो।

ब्रह्माण्डका तीन प्रकार:-

1.कालमाया:-

कालमायाको ब्रह्माण्डमा सृष्टि भएका सबै चीजहरू नष्ट हुनु निश्चित छ। यहाँ द्वैत (जीव+माया) को खेल चल्छ।

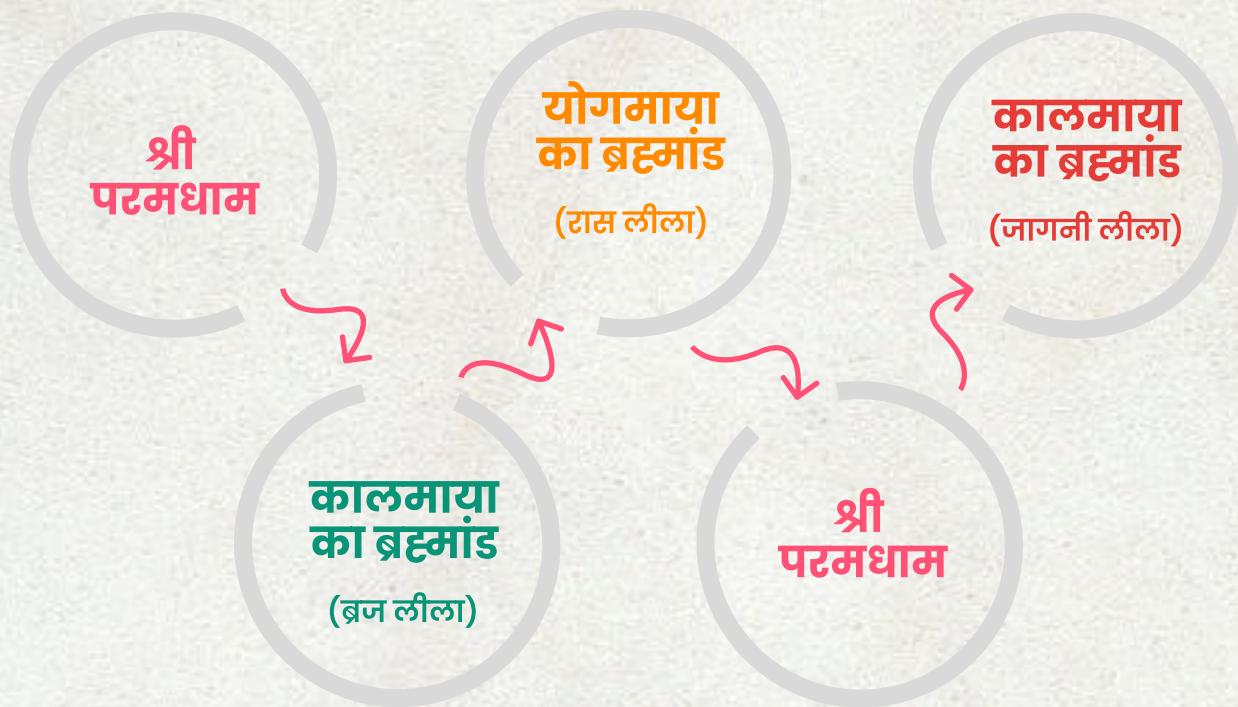
2.योगमाया:-

योगमायामा एकपटक सृष्टि भएको वस्तु अनन्त कालसम्म अखण्ड हुन्छ। यहाँ अद्वैतको खेल हुन्छ, अर्थात् ब्रह्मले आफ्नो अभिन्न रूप चैतन्य मायाको साथमा लीला गर्नेन्।

3.परमधाम:-

परमधाममा न त कुनै पनि कुराको सृजना हुन्छ न त विनाश नै हुन्छ। यहाँ परब्रह्मले मात्रै सबै रूपमा लीला गर्नुहुन्छ, त्यसैले परमधामलाई स्वलीला अद्वैत भनिन्छ।

ब्रह्माण्डका तीन प्रकारः-

अब जाग देखो सुख जागनी, ए सुख सोहागिन जोग।
तीन लीला चैथी घर की, इन चारों को यामें भोग॥
श्री कलश हिंदुस्तानी प्र. 23 चौ. 1

अध्याय 2

ब्रजलीला

अध्याय 2 : ब्रजलीला

सबैभन्दा पहिले परमधामबाट खेल हेन्को लागि हामी कालमायाको ब्रज मण्डल पुग्यौं। ब्रज मण्डलमा ११ वर्ष ५२ दिनसम्म लीला भएको थियो। ११ वर्षको प्रेम र विलासिता र ५२ दिन बियोगको (विरह) लीला भयो। यस लीलामा हामी सबै सखीहरूले श्री कृष्णजीको सुन्दर मुहारलाई धेरै प्रेम गर्यै र मायाको काम सकेर उहाँको बाँसुरीको मीठो धुन सुनेर श्री कृष्णजीको पछि दौडियौं। यो लीलामा प्रेममयी आनन्द त पक्कै थियो, तर सबैको अवस्था निद्रामा जस्तो थियो, हात्रो धनी मात्र जागृत हुनुहुन्थ्यो। ब्रज लीला पूर्ण रूपमा निन्द्रामा खेलिएको थियो, अर्थत् न त हामीलाई श्रीराजजीसँग हात्रो सम्बन्धको बारेमा थाहा थियो न त हात्रो धाम नै याद थियो।

ब्रज मण्डलमा श्री राजजी, श्री श्यामाजी, ब्रह्मसृष्टि, कुमारिका सखी र अक्षरब्रह्मजीले धरण गरेका शरीर र आत्माहरू यसप्रकार छन्:-

१. श्री राजजी:-

तनको नामः- श्री कृष्णजी

जीवः- विष्णुजी

आत्मा:- श्री अक्षरब्रह्म

आवेशः- श्री राजजीको

जोशः- श्री राजजी (आवेश श्री अक्षरब्रह्म) + जोश श्री अक्षरब्रह्म

(अक्षरब्रह्मजी श्री कृष्णजीको शरीरमा आवेश र सुर्तु दुवैको रूपमा अवस्थित हुनुहुन्छ कि नभने उहाँलाई खेल हेरेर विलासिताको आनन्द लिनु पनि छ रखेल बनाउनु पनि छ।)

२. श्री श्यामाजी:-

तनको नामः- राधिकाजी

जीवः- मायाको उच्च कोटिको जीव

आत्मा:- श्री श्यामाजी

३. ब्रह्मसृष्टिहरूः-

तनः- कालमायाको तन

जीवः- उच्च कोटिको जीव

आत्मा:- १२००० ब्रह्मसृष्टिहरूको आत्मा

4. कुमारिका सखीहङ्कः:-

तनः- कालमायाको तन

जीवः- उच्च कोटिको जीव

सुर्तः- 24000 ईश्वरीसृष्टिहङ्कको सुर्ता योगमायाबाट

(यो खेल हेन्किंका लागि श्री अक्षरब्रह्मले विशेष रूपमा योगमायामा धारण गरेका सूरतहङ्कलाई ईश्वरीसृष्टि भनिन्छ। योगमायामा यिनीहङ्कको कुनै छुटै शरीर छैन, अक्षरब्रह्मले यिनीहङ्कलाई सुतको रूपमा मात्र धारण गर्नुभएको हो।)

यसरी गोपीहङ्क र कृष्णजीको बीचमा ॥ वर्षसम्म प्रेममयी लीला चलिरह्यो र कुमारिका सखीहङ्क यो लीला हेठेर आनन्द लिइरहे तर उनीहङ्कको मनमा श्रीकृष्णजीले यो लीला उनीहङ्कसँग पनि गङ्गन् भन्ने चाहना थियो। त्यसैले, उनीहङ्कले यो लीला खेलेर आनन्द लिन सकूँ भनेर व्रत बसो। श्री कृष्णजीले कुमारिका सखीहङ्कलाई वचन दिनुभयो कि उनीहङ्क पनि यो लीला खेल्न पक्कै पाउनेछन्, तर अहिले हैन। ॥ वर्षपछि गोपीहङ्क घर, पति र सन्तानमा व्यस्त हुन थाल्छन्। गोपीहङ्कले श्रीकृष्णजीलाई परपुळष र आफूलाई कुलवंती नारी भन्दै श्रीकृष्णजीलाई भन्दछन् कि तपाईंले बाँसुरी बजाएकोले हामी आफूलाई रोक्न सक्दैनौं र तपाईंको पछि दौडिएर आउंछौं भनेर श्रीकृष्णजीलाई बाँसुरी नबजाउन भनो। अब 52 दिन सम्म श्रीकृष्णजीले न त बाँसुरी बजाउनुहुन्छ न त सखीहङ्क उटांलाई भेट्न आउंछन्।

52 दिन वियोगको आवश्यकता:-

1. अक्षरब्रह्म र द्यामाजी लगायत सबै सखीहङ्क खेलमा मर्जन भएकाले यो वियोग आवश्यक थियो। सपनाको बुद्धिको ब्रह्माण्डमा भएकाले यिनीहङ्क दुवैलाई मूल वचन याद थिएन।

तब धाम धनिएँ कियो विचार, ए दोऊ मर्गन हुए खेलें नर नार ।
मूल वचन की नाहीं सुध, ए दोऊ खेलें सुपने की बुध ॥
श्री प्रकाश हिंदुस्तानी प्र. 37 चौ. 33

2. यसको दोस्रो कारण यो पनि थियो कि रासमा राजजीले हामीलाई अपार आनन्द दिने वाला हुनुहुन्यो र वियोग बिना हामी प्रेमको लीलाको आनन्द लिन सक्दैन थियौं।

52 दिनको विरहपछि:-

52 दिनपछि श्रीकृष्णजी वृन्दावन (कालमाया) को त्यो क्षेत्रमा पुग्नुभयो जहाँ उहां सधैं साँझमा बाँसुरी बजाउनुहुन्थ्यो। तर आज श्रीकृष्णजीले त्यहाँ बाँसुरी बजाउनु भएन। उहांले बलभद्र, कल्याणजी र अन्य गवाल-वालहुङ्लाई गाईहुङ्लसँग गोकुलमा पठाएर आफू योगमायाको ब्रह्माण्डमा जानुभयो, जहाँ उहांले योगमायाको थक्किले नित्य वृन्दावनको रुचना गर्नुभयो।

एक दिन गौ चारने, पिउ पोहोचे वृन्दावन।
गोवाल गौ सब ले वले, पीछे जोग माया उतपन ॥
श्री कलश हिंदुस्तानी प्र. 19 चौ. 62

अध्याय ३

कलमायाबाट योगमायामा साथीहुङ्को प्रस्थान

अध्याय 3 : कलमायाबाट योगमायामा साथीहुँदूको प्रस्थान

योगमाया हाम्रो धनीजीको सत अंग श्री अक्षरब्रह्मको अन्तःकरणको अधीनिनी थाकि हो। श्री अक्षरब्रह्मजीको अन्तःकरणको चार भाग छ र यी चार भागमा अलग-अलग मायाहुँदूको कार्य गर्नुपर्ने।

श्री अक्षरब्रह्मजीको अन्तःकरणको चार भाग र तिनमा कार्य गर्ने माया यस प्रकार छन्:-

1. सत्त्वरूपब्रह्म (अहंकारको स्वरूप):- मूल माया
2. केवलब्रह्म (बुद्धिको स्वरूप):- आनंद माया
3. सबलिकब्रह्म (चित्तको स्वरूप):- चिद्रूप माया
4. अव्याकृतब्रह्म (मनको स्वरूप):- सद्वूप माया

कालमायाको ब्रह्माण्ड (ब्रज मण्डल) छाडेर योगमायाको ब्रह्माण्डमा जाने सखीहुँदूः-

हाम्रो धनीले योगमायाको केवलब्रह्ममा गएर अति सुन्दर किशोर रूप (बाँके बिहारीजीको) धारण गर्नुभयो र अति मनमोहक बाँसुरी बजाउनुभयो। सखीहुँदू यो बाँसुरीको मधुर रूप सुन्नेबित्तिकै आफ्नो देह त्यागेर योगमायामा आफ्नो प्रियतम भएको ठाउंमा पुगे। सखीहुँदूले आफ्नो शरीर छोडेर योगमायामा पुगेको क्रम यस प्रकार छः-

१. तामसी सखीहुँदूः: तामसी सखी भनेको क्रोधित सखी होइन, ती सखीहुँदू हुन् जसले तुङ्न्तै निर्णय लिन सक्छन् र बलियो मनोवलका हुन्छन्। अब श्रीकृष्णजीको बाँसुरीको मधुर रूप सुन्नेबित्तिकै उनीहुँदूले प्राण त्याग गरी योगमायामा धनीको पासमा पुगे।

२. राजसी सखीहुँदूः: यी ती सखीहुँदू हुन् जो आफ्नो धनीलाई भेट्नु अघि थोरै श्रृङ्गार गर्न चाहन्यो। यी सखीहुँदूले बाँसुरीको आवाज सुन्नेबित्तिकै धनीलाई भेट्न यति आतुर भए कि उनीहुँदूले आफ्नो सबै होश गुमाए र आफ्नो सबै श्रृङ्गार उल्टो पाल्टो (हातको गहना खुटामा, घाँटीको हातमा...) गरे र त्यसपछि उनीहुँदू पनि आफ्नो शरीर छोडेर योगमायामा आफ्नो प्रियतमको पासमा पुगे।

3. स्वांतसी सखियाँ:- यी सखीहरू कालमायाको सम्बन्ध, सम्मान र मयदिको बाटेमा धेरै चिन्तित थिए। जब यी सखीहरूले बाँसुरीको धुन सुने, मेरो श्रीमान् र परिवारले थाहा पाए के भन्नान् भनेर सोच्न थाले। यसैबीच ब्रजमा अङ्ग सखीहरूले देह त्याग गरेको खबर यिनका श्रीमान् र परिवारसम्म पुग्यो र उनीहरूलाई आफ्जी श्रीमतीले पनि देह त्याग गर्ने हो कि भन्ने चिन्ता पर्यो। त्यसैले उनीहरूले यी सखीहरूलाई घरमै थुनेर राखे। तर अन्तमा, वियोगको दुःखमा तड़पेर यी सखीहरूले पनि देह त्यागेर योगमायामा आफ्जो प्रियतमको पासमा पुगे। सखीहरू योगमायामा पुगेपछि कालमायाको यो ब्रह्माण्डको प्रलय गरियो।

(सखियों के योगमाया में पहुँचने के पश्चात् कालमाया के इस ब्रह्माण्ड का लय कर दिया गया।) योगमायामा धारण गरिएका नूटी र किशोर तनहरू र तिनमा विराजमान शक्तिहरू यस प्रकार छन्:-

श्री राज जी:-

नूटी तनको नाम:- श्री कृष्ण (बांके बिहारी / रास बिहारी)

आत्मा:- श्री अक्षरब्रह्म

आवेश:- श्री राजजीको आवेश + श्री राजजीको जोश (आवेश श्री अक्षरब्रह्म)

जीव:- (कुनै जीव थिएन)

श्री द्यामाजी:-

नूटी तनको नाम:- राधिकाजी

आत्मा:- श्री द्यामाजी

जीव:- कालमाया (ब्रज मंडल) को जीव जुन राधिकाजीको तनमा थियो।

सखीहरू:-

तन:- 12000 नूटी वा किशोर तन

आत्मा:- तीन सुतहिंठ (1 ब्रह्मसृष्टिको सुर्ता + 2 ईश्वरीसृष्टिको सुतहिंठ)

जीव:- 1 जीव (कालमाया (ब्रज मंडल) का तिनै जीव जुन सखीहरूको तनमा थियो।)

यद्यपि, ब्रज लीलामा श्री कृष्णजीको शरीरमा श्री राजजीको आवेशले लीला गरेको थियो, त्यसमा भगवान् विष्णुको जीव पनि अवश्य थियो। तर रासमा, श्री कृष्ण (बाँके बिहारी) को जुन तनमा बसेर पारब्रह्मले लिला गर्नुभयो, त्यो स्वयं चेतन नूटी तन थियो र त्यस तनलाई कुनै जीवको आवश्यकता थिएन। रासको रामतको समयमा अक्षरको जोश र आत्मा सहित स्वयं अक्षरातीतको आवेशले लिला गर्यो। त्यसबेला सखीहङ्कको प्रत्येक शरीरमा ब्रह्मसृष्टि आफ्जो जीव सहित उपस्थित थिए र साथै दुई-दुई ईश्वरीसृष्टि त्यस तनमा बसेर रासलीला हेरिरहेका थिए।

रासलीलाको समयमा **पियाजीले** दान गरेको नूटीको शरीरमा श्री अक्षर ब्रह्माजीको आत्मा र **धनीजीको जोश** र उत्साह थियो। त्यसबेला सखीहङ्कको प्रत्येक ज्योति शरीरमा ब्रह्मा सृष्टिको **1-1 सृष्टि** आत्मासँग र **2-2 दैवी सृष्टिको** तालगेल एउटै शरीरमा बसेर रास लीला हुँदै थियो।

योगमाया में पहुँचने पर धनी जी के द्वारा सखियों को कहे गए उथले वचन और उन वचनों को सुन कर सखियों की अवस्था :-

जब सबै सखीहङ्क कालमाया छोडेर योगमायामा पुगे, तब सबै सखीहङ्कले स्वतः नूटी तन प्राप्त गरे र पियाजीको नूटी र किशोर तन देखेर उनीहङ्क त्यसैमा मग्न भए। बिछोडको 52 दिन पनि सखीहङ्कले बिस्तै। अब श्रीराजजी महाराज आफ्जा सखीहङ्कलाई भन्नुहुन्छ- "हे सखीहङ्क, पतिव्रता स्त्रीहङ्क कुनै पनि हालतमा राती घरबाट बाहिर निस्कनुहुन्न। ब्रजमा सबै ठीकठाक छ? यतिबेला यहाँ आउन के कुराको आवश्यकता पर्यो? यो कुरा सुन्दा तिक्रा आफन्तहङ्कले तिमीलाई निन्दा गर्नेछन्, त्यसैले अब तिमी आफ्जो घर फर्किहाल।"

धनीको मुखबाट यस्तो शब्द सुनेर र्वांतसी सखीहङ्क त्यही क्षण भुङ्मा लडे, राजसी सखीहङ्क पीडाले तडिपन थाले र तामसी सखीहङ्क मनलाई बलियो बनाएर उभिरहे। श्री इन्द्रावतीजी सबै सखीहङ्कलाई बताउनुहुन्छ कि हामीले अवश्य धनी प्रतिको प्रेमसेवामा केही गल्ती गरेका छौं, त्यस्तोमा प्रियतम हामीसँग किन नरिसाउनु? अनि श्री इन्द्रावतीजीले राजजीलाई भन्नुभयो - "हे धनी! तपाईंलाई जे भन्नु छ, बिना हिचकिचाहट भन्नुहोस्।"

श्रीराजनी आफ्ना सखीहूळलाई धेरै व्यंग्यात्मक रूपमा भन्नुहुन्छ - "वेदमा लेखिएको छ कि पति झगडालु, अब्धो, रोगारस्त, मूर्ख, अभागी, लंगडा, अजानी जे भए पनि, उसलाई नत्याग्नु एक पतिव्रता स्त्रीको कर्तव्य हो। त्यसैले सखीहूळ! फर्किएर आ-आफ्नो पतिको पासमा जाओ।"

त्यसपछि सखीहूळ राजजीलाई भन्छन्- "तपाईंको भनाड अनुसार श्रीमानमा अनन्त दोष भए पनि श्रीमानको परित्याग गर्नु हुँदैन, त्यसैले अब आफैं भन्नुहोस्, तपाईं जस्तो सर्वगुणले सम्पन्न पतिलाई हामी कसरी छोडौँ? हामीलाई अब कठोर शब्दहूळ नभन्नुहोस्। हामीले निश्चित रूपमा पहिचान गरेका छौं कि हाम्रो आत्माको एक मात्र प्रियतम त तपाईं मात्र हुनुहुन्छ।"

अब धनी भन्नुहुन्छ कि म त तिमीहूळमा मायाको चाहना थोरै पनि बाँकी छ कि छैन भनेर परीक्षा मात्र लिइरहेको थिएँ। यसपछि धनी आफैले मुर्छित सखीहूळलाई उठाएर अङ्गालो हाल्जुभयो, जसका कारण उनीहूळका सबै दुःख सकिए। योगमायामा आएर हामीलाई हाम्रो धनीको पूर्ण पहिचान भयो, जुन ब्रजमा थिएन। आफ्नो प्रियतमको पहिचान बिना रासलीलाको आनन्द लिन सम्भव थिएन। अब धनी अगाडि बढेर नूटी नित्य वृन्दावनको सुन्दरता आफ्ना सखीहूळलाई देखाउन थाल्जुभयो।

अध्याय 4

महारास को वर्णन

अध्याय 4 : महारास को वर्णन

नित्य वृन्दावनको अति सुन्दर शोभाको वर्णन:-

केवल ब्रह्मको नित्य वृन्दावनमा जुन रासलीला भयो, त्यहांका सम्पूर्ण सामग्री - सखीहृष्टको नूटी तन, वन, पशु-पंखी, जमुनाजी आदि आनन्द योगमायाद्वारा निर्मित थिए। ब्रह्मात्मासँग अक्षरातीतको आवेश स्वरूपले लिला गरेको यस नित्य वृन्दावन परमधाम भन्दा पनि फरक छ तथा कालमायाको यो ब्रह्माण्डभन्दा पनि फरक छ।

ए हु सठपने ए हु वृन्दावन, ए जमुना त्रट सार ।
घरथी तीत ब्रह्मांडथी अलगो, ते तरतमे कीधो निरधार ॥
श्री राम प्र. 10 चौ. 36

योगमायाको धर्तीको प्रत्येक कण यति उज्यालो छ कि, यस संसारका करोडौं सूर्य र चन्द्रमाको प्रकाश पनि त्यसको तुलनामा फिकका हुन्छ। सखीहृष्टले ब्रजमा देह छोडेको बेला यहाँ रात पर्न लागेको थियो वा गोधूलीको समय थियो भन्न सकिन्छ र जब उनीहृष्टले योगमायामा प्रवेश गरे, त्यहाँ शरद पूर्णिमाको रात थियो। श्री राजजीले आफै अगाडि बढेट सम्पूर्ण वृन्दावनको अनुपम सुन्दरताको वर्णन गर्नुभयो र धनी आफैले त्यहाँ अंगूठ, ओखर, आँप, खजूर, इमली, अशोक, नेभारा, अनानास, चिरौंजी, गुलाफ, केसर, सौंपी, सुपारी, चन्दन, गुलमोहर लगायतका धेरै प्रकारका ठख र बेल देखाउनुभयो।

त्यसैगरी चमेली, कुमुद, रजनीगंधा, गुलाफ, कमल, मोगरा, हजार पंखुडीवाला गेंदे लगायतका विभिन्न प्रकारका फूलका बेलले सिंगो वृन्दावनलाई अकैं किसिमले सजाएका थिए। धेरै प्रकारका तरकारी, फलफूल, अन्न र कंदमूलहृष्ट पनि देखिएका थिए। यसप्रकार, नित्य वृन्दावन अनन्त सौन्दर्यले सजिएको थियो। त्यहाँ जमुनाजीको किनार धेरै सुन्दर थियो र बर्नको लागि किनारमा धेरै सुन्दर फूलका महलहृष्ट पनि बनाइएका थिए। जमुनाजीको दुवै किनारका ठखका हाँगा पानीभन्दा माथि आएका थिए। यस्तो सुन्दर वातावरणमा सबै सखीहृष्टले आफ्जो प्रियतमको साथमा महारासको आनन्द लिए।

महारासमा श्री दयामाजीको अनुपम शृंगार:-

चरणको आभूषण- अनवट, बिछिया, झांझरी, घुंघरी, काम्बी, कडला

वस्त्रको शोभा-

घाघरा / लहंगा:- नीलो रंगको (जसमा ११ रंगको नाडा छ।)

साडी:- सेंदुरिया रंगको

कंचुकी / चोली:- दयाम (हल्का कालो) रंगको

गलाको आभूषण- श्री दयामाजीको गलामा सात हार (हिरा, पाच, मोती, सोना, कंचन, चीड, कंठसरी) को शोभा आएको छ।

हस्तकमलको आभूषण-

ओँलामा:- अति सुन्दर जवाहरात जडिएका ओँठीहङ्क

नाडीमा:- पोहोंची, नवघरी, नवचूड, कंकनी

कानमा:- झुमकियां

नाकमा:- बेसर, खूँटी (कोका / पुंगरिया)

निधारको शोभा:- चौकोर बेंदा छ र एक माथापटी छ, जसमा ६ फूलको शोभा छ।

सिटमा:- उउटा गोलो आकृतिको राखडी, सितंदोमा सिन्दूर, सितंदोको दुवैतर्फ मोतीको लडियाँ र अति सुन्दर चुल्ही गुंथिएको छ, जसमा पांच फुमक आएका छन्।

श्री दयामाजीको मुखमा पानको बीडी छ।

श्री सुन्दरसाथजीको शृंगार:-

रासमा ब्रह्मात्माहङ्को शोभा एक सागरको सामान छ। यिनीहङ्कको शोभा यस्तो देखिन्छ कि मानौं करोडौं सूर्यसंगै उदयका छन्।

महारासमा श्री राजजीको अनुपम शृंगार:-

चरणको आभूषण- झांझरी, घुंघरी, काम्बी, कडला

वस्त्रको शोभा- सूर्यनी / चूंडीदार

पायजामा: केसरिया रंगको (जसमा ९ रंगको नाडा आएको छ।)

पटोली:- पहेंलो रंगको (पटोली सिलाई विनाको यस्तो वस्त्र हो जुन पटुका भन्दा धेरै फराकिलो हुन्छ।)

गलाको आभूषण:- ५ हार (२ हिराको हार, १ स्वर्णको, १ मोतीको हार, १ नगनजडित हार)

कांधमा:- सेंदुरिया रंगको पिछौटी

हस्तकमलको आभूषण-

ओँलामा:- अति सुन्दर ओँठीहुङ्क

नाडीमा:- कडली, पोटोंची

बाजूमा:- बाजूबन्ध

कानमा:- कणफूल, खूँटी (कणफूलभन्दा माथि)

नाकमा:- बेसरको शोभा

कमरमा:- रातो रंगको बांसुरी।

बांसुरीको मुखमा नीलो, मध्यमा रातो, र किनारमा आसमानी रंग छ।

निधारमा:- तिलक (जसमा नीलो, पहेंलो, रातो रंगका टेखाहुङ्क छन्) र बिचमा रातो रंगको बिंदी छ।

शीशकमलमा:- मुकुट

धनीको कपाललाई बेगलै तरिकाले बाटिएको छ, चुल्लीको फुंदनमा धेरै प्रकारका रत्नहुङ्क जडिएका छन् र फुंदनलाई धेरै घुंघरी पनि आएको छ।

श्री इन्द्रावतीजी भन्जुहुङ्छ कि रासका यी वस्त्र र गहनाहुङ्कको वर्णन यहाँको शब्द अनुसार गरिएको छ, तर योगमायाको यो श्रृँगार कुनै विशेष तत्वको हुङ्छ। बेहुद मण्डल (योगमाया) अक्षरब्रह्मजीको हृदयको स्वरूप हो। त्यसैले यो त्रिगुणातीत, चेतन, अखण्ड र प्रकाशमयी छ। मानव बुद्धिलाई बुझाउनको लागि यो नश्वर संसारको धातुहुङ्कको उपमा मात्र दिइएको हो। त्यहाँको एउटा मात्र पातको सुन्दरताको वर्णन गर्न पनि सम्भव छैन।

महारासमा धनीजीसंगको रामतको आनंदमयी लीला:-

रासको अर्थ 'आनन्दको क्रिडा' हो। अक्षरातीतको हृदय असीम प्रेम, सौन्दर्य, आनन्द र शान्तिको सागर हो। जब त्यहाँ अथाह सागर उठ्न थाल्छ, त्यसलाई नै रास हुनु भनिन्छ। बाहिरबाट हेठा रामतलाई एउटा खेलजस्तै देखिन्छ, तर यसलाई सूक्ष्म दृष्टिले हेर्न हो भने यो थाहा हुङ्छ कि युगल स्वरूप तथा सखीहुङ्कको बिच जुन प्रेम आदान-प्रदान हुङ्छ, त्यो यिनै रामत क्रिडाको माध्यमबाट हुङ्छ। यसमा हाँस्ने, खेल्ने, दौडने, सबै कुरा समावेश छ।

श्री अक्षरब्रह्मजीले परमधाममा श्री राजजीलाई यही लीला हेनें इच्छा व्यक्त गर्नुभएको थियो, जुन श्रीराजजीले उहांलाई महारासको रूपमा केवलब्रह्ममा देखाउनुभयो। महारासमा धेरै प्रकारका रामतहङ्क खेलियो- आँखा मिचोनीको रामत, फुंदडीको रामत, भुलवनीको रामत, गढेको रामत, ताली बजाउने रामत, हात समाएर घुम्ने रामत, कोहृनीको रामत, आमको रामत, उडन खटोलेको रामत, नृत्यको रामत। यसरी रासमा धेरै रामतहङ्क भए र धनीले यी सबैमा जीतको सोभा आफ्ना अंगनाहङ्कलाई दिइरहनुभयो।

यी रामतहङ्कमा मैना र कोइली पनि आफ्नो मधुर स्वर गुञ्जाउँछन्, काग र चकौर चराहङ्कले पनि निकै सुन्दर क्रिडा गर्छन्, मृग, बाँदर र मयूरले चारैतिर उफेर नांच्छन्। यी रामतहङ्कमा धनीले आफ्नो 12 हजार लपहङ्क धारण गरेट प्रत्येक सखीसंग आनन्दपूर्वक लीला गर्नुभयो र सबै सखीहङ्कको मनोकामना पूरा गर्नुभयो।

कठे इंद्रावती ए रामतडी, मारा वालजी थई अति सारी ।
सघली संगे रमिया रंगे, एक पित एक नारी ॥

श्री रास प्र. 21 चौ. 8

अध्याय 5

श्री राजजीको अंतर्ध्यनिको लीला:-

अध्याय 5 : श्री राजजीको अंतर्ध्यनिको लीला:-

श्री राजजीको अंतर्ध्यनिको लीला:-

वृन्दावनमा रासको रामत गर्दै गर्दा सबै सखीहरू छुटिए। फेरि एकै ठाउँमा जम्मा हुंदा उनीहरूले आफ्नो प्राण प्रियतम अर्थात् धनीजीलाई देखेनन्। मतलब धनीजी अन्तर्ध्यन हुनुभयो। धनीजीको अन्तर्ध्यनिका कारणहरूः-

धनी जी को अंतर्ध्यन को कारणः-

1. रासको रामतहरू पछि सबै सखीहरूले महसुस गरे कि राजजी पूर्ण ठपमा हाम्रो नियन्त्रणमा हुनुहुन्छ- “उठाउँले हाम्रो कपाल पनि बाटिदिनुहुन्छ, यदि हाम्रो गहना भुझ्मा पर्यो भने उठाउनुहुन्छ र हामीलाई दिनुहुन्छ।” यसरी सखीहरूको मनमा धेरै मान आयो।
2. केवलब्रह्मको भूमि नौ रसको भूमि हो - शृंगार, वियोग, हांस्य, करुणा, रौद्र, वीर, भयानक, अद्भुत, शान्त। त्यसैले यहाँ वियोग पनि हुनु नै थियो।
3. अक्षरब्रह्मजीले पनि फटामोसीमा परेट यो लीला केवलब्रह्ममा नभएर परमधाममा भइरहेको छ भन्ने बुझ्न थाले। सबै सखीहरू पनि यस लीलामा मग्न भए किनभने उनीहरू आधा निद्रा र आधा जाग्रत अवस्थामा थिए (यस अवस्थामा उनीहरूले आफ्नो पतिलाई चिन्थे तर आफ्नो वास्तविक घर थाहा थिएन।) त्यसैले अक्षरब्रह्म र सखीहरू दुबैलाई वास्तविकता देखाउन पनि आवश्यक थियो।

फेर मूल सङ्ख्यै देख्या तित, ए दोऊ मग्न हुए खेलत।

जब जोस लियो खेंच कर, तब चित चौंक भई अछर॥

श्री प्रकाश हिंदुस्तानी प्र. 37 चौ. 41

जब धनीजीले श्रीकृष्णजीको शरीरबाट आफ्नो जोशा र आवेश हटाउनुभयो, श्रीकृष्णजीको शरीरमा अक्षरब्रह्मको आत्मा मात्र रहन्छ। अहिले श्रीकृष्णजीको शरीरमा श्रीराजजीको आवेश छैन, त्यसैले श्रीकृष्णजीको शरीर त्यहाँ हुँदा पनि सखीहरूको नजरबाट हराउंदछ। धनीजीको आवेश योगमायामा नै श्री राधिकाजीको शरीरमा प्रवेश गर्यो, तर श्री द्यामाजी र सखीहरूलाई थाहा छैन कि धनीले उनीहरूलाई छोडेट कतै जानुभएको छैन भनेर र उनीहरू धनीको अनुपस्थितिले अत्यन्तै वियोगमा डुङ्गन्।

अंतर्धनिको समय श्री कृष्णजी तथा राधिकाजीको तनमा शक्तिहृदको समावेश-

---

श्री कृष्णजी:-

तनः- श्री कृष्णजी / बांके बिहारीजी / रास बिहारीजी

आत्मा:- श्री अक्षरब्रह्मजी

आवेशः- ✗ (कुनै आवेश छैन)

जीवः- ✗ (कुनै जीव छैन)

श्री राधिकाजी:-

तनः- श्री राधिकाजी

आत्मा:- श्री दयामाजी

आवेशः- श्री राजजी + जोश श्री राजजी

जीवः- ब्रजमंडलको राधिकाजीको जीव

श्री अक्षरब्रह्मजी फरामोसीबाट जागृत अवस्थामा आउनुः-

जब धनीजीले श्री कृष्णजीको शरीरबाट आफ्नो आवेश फिर्ता लिनुभयो, त्यसको केही क्षणपछि पनि अक्षरब्रह्मजीको आत्मा श्रीकृष्णजीको शरीरमा रहिरह्यो र अक्षरब्रह्मजी आश्र्यचकित भएर होसमा आउनुभयो - "म कहाँ छु? मेरो यो पहिरन कस्तो हो? यो कुन वन हो र यी विरह गर्ने सखीहृद को हुन्?" यसटी आश्र्यचकित भएपछि अक्षरब्रह्मजीको आत्मा परमधाममा आफ्नो मूल तनमा जागृत भयो र अब केवलब्रह्ममा श्रीकृष्णजीको शरीर मात्र बाँकी छ जसमा कुनै शक्ति छैन (न त श्रीराजजीको आवेश छ न श्री अक्षरब्रह्मजीको आत्मा)।

कौन बन कौन सखियाँ कौन हम, यों चौंक के फिरी आतम ।

रास आया मिने जाग्रत बुध, चुभ रही हिरदे में सुध ॥

श्री प्रकाश हिंदुस्तानी प्र. 37 चौ. 42

जब श्री अक्षरब्रह्मजी आफ्नो मूल तनमा जागृत हुनुभयो, उहाँलाई यो ब्रह्मलीला आफू स्वयंले हेर्न श्री राजजीसंग इच्छा गर्नुभएको र यो ब्रह्मलीला उहाँलाई श्रीराजजीले ब्रजमण्डलमा ब्रजलीला र योगमायामा रासलीलाको ढपमा देखाउनुभएको सबै कुरा याद आयो।

अब यो ब्रजलीला श्री अक्षरब्रह्मजीको हृदयमा अंकित भयो, तर यो अङ्गै अखण्ड भएको छैन। यस समयमा ब्रजलीला अखण्ड नहुनुको कारण रासलीला अङ्गै सम्पूर्ण नहुनु हो र रासलीला अखण्ड नगरी ब्रजलीला अखण्ड हुन सक्दैन।

अंतर्ध्यनि लीलाको बेला सखीहृष्टको विरहावस्था:-

निःसंदेह, सखीहृष्टको अगाडि योगमायामा श्रीकृष्णजीको नूटी तन थियो, तर त्यसमा श्रीराजजीको आवेश नभएको कारणले त्यो शरीर सखीहृष्टको नजरबाट अदृश्य भयो र उनीहृष्ट आफ्जो प्रियतमलाई आफूसंग नपाएर दुःख र विरहले व्याकुल भए। सबै सखीहृष्टले मिलेर सोचे र धनी कहां हुनुहुन्छ भनेर सोध्न द्यामाजीको पासमा गए। तर द्यामाजीलाई पनि सखीहृष्टले जंगलमा मुर्छित अवस्थामा भेटे, जसका कारण सखीहृष्टको धैर्यता ठुर्खो। यस्तो अवस्थामा कोही सखीहृष्ट बेहोस भए, कोही सखीहृष्ट विरहमा अत्यन्त धेरै तडिपए, कोही सखीको आँखाबाट निरन्तर आँसुको धारा बग्न थाल्यो, तर कोही सखीहृष्ट अङ्गै धैर्यपूर्वक उभिरहे र मुर्छित अवस्थामा परेका सखीहृष्टलाई शोक नगर्न आग्रह गरे। “यसरी धनीले हामीलाई कुनै हालतमा छाइन सक्नुहुन्न भन्ने निश्चित छ, त्यसैले वृन्दावनमा धनीको खोजी गरौँ” भने। पूरै वृन्दावनमा खोज्दा पनि उनीहृष्टले धनीलाई कतै भेटेनन् र जुन वृन्दावन त्यति सुन्दर देखिन्थ्यो, त्यही वृन्दावन आफ्जो प्रियतमबिना आगो समान लाग्न थाल्यो।

जब विरहको पराकाष्ठा भयो, तब धनीजीकै अंतः प्रेरणाद्वारा सखीहृष्टको मनमा अनुकरण (नक्कल) लीला गर्ने विचार आयो। अनुकरण लीलामा श्री इन्द्रावतीजीले ‘श्री कृष्णजी’ को रूप धारण गरिन, कोही सखी नन्द बाबा, कोही सखी यशोदा मैया, कोही पूतना र धेरै सखीहृष्टले दाक्षसको भेषभूषा धारण गरे। वियोगको प्रबल ज्वाला सबै सखीहृष्टको मनमा जलिरहेको थियो, तर बाहिरी रूपमा उनीहृष्ट ब्रजको अनेकौं प्रसंगको विभिन्न घटनाहृष्टको अभिनय गर्न थाले प्रियतमको विरहमा रोइरहन्दा पनि खुटीसाथ अभिनयमा मग्न रहनु नै प्रेमको वास्तविक लक्षण हो।

आनंदे रोतां रमिए एम, जेने कहिए ते लछण प्रेम |
तेना उडी गया सर्वे नेम, रमतां कीधां कई चेहेन ||

श्री रास प्र. 33 चौ. 1

जब श्री इन्द्रावतीजीले श्री कृष्णजीको रूप धारण गरी आफ्जो मुखमा बाँसुरी राखिन्, तब उनले आफ्जो मनमा सोचिन् कि हे धनी! बाँसुरी त म तपाईंको भेष लिएर बजाइरहेकी छु, तर मेरो लाज अब तपाईंको हातमा छ र अब तपाईं प्रकट हुनै पर्छ। अब श्री इन्द्रावती सखीले बाँसुरी बजाउने बित्तिकै सबै सखीहरूले आफ्जो प्रियतम प्रकट हुनुभएको महसुस गरे र उनीहरू चर्को स्वरमा प्रियतम प्रकट हुनुभएको गीत गाउन थाले। यही सुन्दर घडीमा सखीहरूको जीवनको आधार श्री धामधनी प्रकट हुनुभयो। धनीजीलाई देख्नेबित्तिकै सबै साखीहरू दौडेर गएर प्रियतमलाई अँगालो हाले। यसपछि सबै सखीहरूको मनमा प्रियतमसंग रास क्रीडा गर्ने उत्साह अत्याधिक मात्रामा जाग्यो।

अध्याय 6

अंतर्ध्यनि के पश्चात् की लीला

अध्याय 6 : अंतर्ध्यनि के पश्चात् की लीला

पछि लीला अंतर्ध्यनि

ब्रह्मानन्द र भजनानन्द स्वरूपमा फटकः-

अन्तर्ध्यनि भन्दा पहिले देखिने र अन्तर्ध्यनिपछि देखिने रूपमा कुनै भिन्नता छैन, सबै श्रृंगार पहिलेको जस्तै नै छ। तर अन्तर्ध्यनि भन्दा पहिलेको स्वरूपलाई ब्रह्मानन्द र अन्तर्ध्यनि पछिको प्रकट भएको स्वरूपलाई भजनानन्द भनिन्छ।

यी दुवै स्वरूप सखीहूलाई विरह गरेपछि मात्र प्राप्त भएको थियो। ब्रजलीलामा सखीहूले धेरै आनन्द लिए, तर रास लीलामा प्राप्त आनन्द ब्रजलीलाको भन्दा धेरै गुणा बढी थियो, किनभने ब्रजलीला कालमायामा भएको थियो र त्यसबेला सबै सखीहू पूर्ण रूपमा निद्रामा थिए, अर्थात् न त उनीहूलाई श्रीराजजीसँग आफ्ञो सम्बन्ध याद थियो, न उनीहूलाई आफ्ञो घर थाहा थियो।

अर्कोतर्फ रासलीला योगमायाको ब्रह्माण्डमा भयो र यहाँ सखीहूले आफ्ञो धनीजीलाई पहिचान गरेका थिए तर, यहाँ पनि सखीहूलाई निजघरको पहिचान भने थिएन। त्यसैले जति धेरै सुख मिल्छ, त्यसपछिको विरह त्यति नै गहिरो हुँदै जान्छ। जसरी ब्रजलीलाभन्दा रासलीलाको आनन्द बढी थियो, त्यसैगरी योगमायामा रामतपछिको विरह पनि ब्रजमा भएको विरहभन्दा धेरै थियो।

जब पीडादायक विरहपछि धनीजीको स्वरूप प्रकट भयो, उहाँ झानै धेरै मनमोहक देखिनुभयो, जसलाई भजनानन्द स्वरूप भनिन्छ। यस स्वरूपमा नयां प्रकारको विशेष प्रेमको श्रृंगार थियो तथा यस स्वरूपमा सखीहूलाई प्रेमले तृप्त गर्ने तीव्र इच्छा थियो। सखीहूले यो स्वरूपसँग लीला गरेट अपार आनन्द लिए।

आया सठप कर नए सिनगार, भजनानन्द सुख लिए अपार।

दोऊ आतम खेले मिने खांत, सुख जोस दियो कर्द भांत॥

श्री प्रकाश हिंदुस्तानी प्र. 37 चौ. 46

श्री इन्द्रावतीजी र श्री केसरबाईजीको प्रेमपूर्ण विवादः-

अन्तर्ध्यनिको लीलापछि सखीहुँदले धनीजीसँग यस्तो रामत गर्छन् जसमा उनीहुँदले धनीलाई हटेक पल घेरेर राख्छन् ता कि उहाँ फेरी गायब नहुनुहोस्। सबै सखीहुँदले हेदा हेदैं श्री इन्द्रावतीजीले धनीजीसँग घेरै रामतहुँ गर्छिन्।

श्री इन्द्रावतीजी भन्नुहुन्छ-

"मैले धामधनीलाई समातेर राखेकी छु, हेदौं कुन सखीले धनीलाई मेरो हातबाट छुटाउन सकिन्नन्!"

यो अधिकारपूर्ण कथन सुनेर श्री केसरबाईजी भन्नुहुन्छ-

"ए सखी, तिमीले आफ्नो प्रियतमसंग घेरै रामत गयौं। अब छोडिदेउ, ता कि हामी पनि पियासंग रामत गर्न सकौं।"

श्री इन्द्रावतीजी -

"म मेरो प्रियतमलाई कुनै पनि हालतमा छाइने छैन। तिमी चाहे जतिसकै बलको प्रयोग गर, वालाजीको हात मात्र समात्न सक्ने छौ। म पहिलेदेखि नै वालाजीसँग लीला गरिरहेकी छु, त्यसैले तिमी वालाजीलाई लिएर जान सकिन्नौ।"

श्री केसरबाईजी -

"तिमीले प्रियतमसंग रामत लीला गरेको घेरै समय भैसक्यो, यस्तो अवस्थामा मेरो प्राण प्रियतम, मेरो जीवनको आधारलाई तिमी किन छोडिन्नौ?"

श्री इन्द्रावतीजी -

"तिम्रो अगाडि कुनै कमजोर, असहाय सखी छैन। जतिसुकै बलको प्रयोग गरे पनि तिमीले मबाट मेरो प्रियतमलाई छुटाउन सकिनौ।"

यी दुईबीचको यस्तो विवाद देखेर श्रीराजजी हाँस्न थाल्नुभयो। प्रियतमले उनीहुङ्कलाई शान्त गराउन खोज्नुभयो तर कोही पनि अलिकति पनि झुक्न तयार भएनन्। यसपछि रामतलाई रमाइलो बनाउन श्रीराजजीले सबै सखीहुङ्कसंग अलग-अलग रूप धारण गरेर लीला गर्नुभयो, जसले गर्दा सबै सखीहुङ्क सन्तुष्ट भए। श्री केसरबाईजीलाई लाग्यो कि धनीजी उनीसँग मात्रै हुनुहुङ्छ, त्यसैगरी श्री इन्द्रावतीजीलाई पनि लाग्छ कि धनीजी उनीसँग मात्रै लीला गर्दै हुनुहुङ्छ। तर प्रियतमले 12 हजार रूप धारण गरेर सबै सखीहुङ्कसंग आनन्दमयी लीला गर्नुभयो। यस लीलापछि जब श्री इन्द्रावतीजी र श्री केसरबाईजीले एक अकलिई भेटे, तब दुबैले मनमनै लाज माने र भने, "हे मित्र, हामीले आपसमा झगडा गरेर कस्तो नराम्रो काम गयौँ।" दुवैले एकअकलिई निकै उत्साहका साथ अङ्गालो हाले। यसरी एक-अकसिंग प्रेमको चाहनाले गर्दा उनीहुङ्कले आफूं बिचको मनमुटावलाई समाप्त गरे।

वृन्दावनमा रामतहुङ्क खेलेपछि सबै सखियाहुङ्क धनीजीसँग जमुनाजीको किनारमा आए। जल क्रीड़ा गर्न सखीहुङ्कले जमुनाजीमा प्रवेश गरे र जलमा प्रवेश गरेर सबको वस्त्र पनि जल क्रीड़ाको योग्य हुने गरि बदलियो। जलमा धनीजीसँग अनेक प्रकारका खेलहुङ्क खेलेर सखिहुङ्कले अपार आनन्दको अनुभव गरे। जल क्रीड़ा पछि जमुनाजीबाट बाहिर निस्केर कोही सखीहुङ्कले श्री द्यामाको प्रेमपूर्वक श्रृंगार गरे र कोही सखिहुङ्कले श्री राजजी को श्रृंगार गरे र सबै सखिहुङ्कले मिलेर एक-अकाकिंमा श्रृंगार पनि गरे। अब सबै सखिहुङ्क भोजन लिनको लागि अलग-अलग पंक्तिमा बसो। श्री इन्द्रावती जी 100 सखिहुङ्कसँग विधिवत भोजन पठिकेनको लागि तयार भइन र सबको थालमा अनेक प्रकारका व्यंजन पठिक्यो। श्री राजजीले सब सखिहुङ्कसँगै भोजन ग्रहण गर्नुभयो। जो सखिहुङ्क भोजन पठिकेरहेका थिए, उनीहुङ्कलाई स्वयं श्री राजजीले आफ्नै हातले भोजन पठिकेनुभयो। सबैले पान को बीड़ा पनि ग्रहण गरे। भोजन ग्रहण गरेपछि सब सखिहुङ्क श्री राजजीसँग उहाँलाई घेरेर बसे र उहाँसँग प्रेमपूर्वक कुरा गर्न लगे।

સખીહં શ્રી રાજજીસંગ પરમધામ ફર્કિનુ

ધારમધનીસંગ પ્રેમમયી કુરા ગર્ડા સબૈ સખીહંલે વિરહકા તી પલહં સર્જો, જસમા ઉનીહંલે ધેરૈ પીડા ભોગેકા થિએ। અબ શ્રી ઇન્દ્રાવતીજી શ્રી રાજજીલાઈ સોછિન,
“હામીબાટ કે અપરાધ ભયો ર તપાઈલે હામીલાઈ વૃન્દાવનમા એકલૈ છાડેર જાનુભયો।
તપાઈલાઈ ત ત્યો વિરહકો પીડા નૈ થાણ છૈના!”

શ્રી રાજજી સખીહંલાઈ ભન્જુહુંછ-

“મૈલે એક પલકો લાગિ પનિ વૃન્દાવન છોડિન, તિમીહં ર મેરો બીચમા એઉઠા ઢખ
આએકો થિયો, જસકો કારણલે તિમીહંલે મલાઈ દેછન સકેનૌ। હે સખીહં! મ
તિમીહંબાટ કહિલ્યૈ અલગ હુનૈ સકિદિનં કિનભને હામ્રો આત્મા એઉટૈ છા!
યસપછિ શ્રી ઇન્દ્રાવતીજીલાઈ ધનીજીલે બ્રજ છોડેર યોગમાયા પુંગા સબૈ
સખીહંલાઈ ભન્જુભએકો વ્યંગ્યાત્મક વચનહં યાદ આઉંછ। અબ શ્રી ઇન્દ્રાવતીજી
શ્રીરાજજીલાઈ ભન્જુહુંછ “યસ્તો લાગ્છ કિ હામ્રો અનાદિ કાલદેખિ ચલિઆએકો
પ્રેમકો સમ્બન્ધ છૈન, ત્યસૈલે તપાઈલે હામીલાઈ ત્યસ્તો વચન લગાઉનુભયો।”

શ્રી ઇન્દ્રાવતીજીકો કુરા સુનેર ધનીજી ભન્જુહુંછ:-

“હે સખીહં! તિમીહંકો પરીક્ષા લિનકો લાગિ માત્રૈ મૈલે ત્યસ્તા શબ્દહં બોલેકો
હું, કતૈ તિમીહંભિત્ર બ્રજમા જસ્તૈ માયાકો પ્રવેશ ત છૈન ભનેરા। યદિ માયાકો પ્રવેશ
ભએકો ભએ તિમીહંલે મસ્સંગ રાતભર ઉત્સાહકા સાથ રાસકો આનંદ લિન સક્જે
થિએનૌ। તિમીહંભિત્ર માયાકો કુનૈ આસક્તિ નહુનુકો કારણ આજ મ તિમીહંસંગ
છુા!”

अब सखीहूळ श्रीराजजीलाई भन्छन्:-

“हे प्रियतम! हामीले वृन्दावनमा जताततै तपाईंलाई खोज्यौं, तर कतै तपाईंलाई देखैनौं। यदि त्यतिबेला तपाईं वृन्दावनमा हुनुभएको भए हामीले वियोगको असह्य पीडा किन भोग्नुपर्थ्यो? हामीले वृन्दावनको हटेक लताको झारपातमा समेत तपाईंलाई खोज्यौं। हामी सबै विरहको पिडामा धेरै रोयौं धेरै दिमाग लगाएर तपाईंलाई खोज्यौं तर तपाईंलाई कस्टैले कतै भेटेनौं र पनि तपाईं हामीलाई छोडेट कतै गएको थिउँन भन्नुहुन्छ। हामीले वृन्दावनमा तपाईंलाई खोज्दा किन हाम्रो सामु आउनुभएन? यदि तपाईं हामीबाट टाढा हुनुभएको थिएन भने हाम्रो विरहावस्थाको पुकार किन सुन्नुभएन? हामी यति लामो समयसम्म पीडामा रोएको हेर्न कसरी सक्नुभयो धनी? हामी भन्न सक्छौं कि तपाईं वृन्दावनमा त पकै हुनुहुन्न थियो। हामीले यति धेरै पीडा सहन सक्यौं किनभने हामीलाई आफ्नो चेतनामा तपाईंसङ्गको अनादि सम्बन्ध थाहा थियो। हामीलाई आशा थियो कि तपाईंले हामीलाई कहिल्यै छोड्नुहुने छैन, नत्र हामी त्यही क्षणमा आफ्नो प्राण त्यागिदिने थियौं।
(त्यतिबेला धनीजीको आवेश स्वरूप श्रीराजजीको हृदयमा बसेको रहस्य सखीहूळलाई जात थिएन, किनभने सखीहूळ त्यस समय पूर्ण जाग्रित अवस्थामा थिएनन्।)

श्री राजजी सखीहूळलाई भन्नुहुन्छः-

“सखीहूळ, तिमीहूळ पूर्ण सत्य बोल्दैछौ। जब हामी रासको रामतहूळ खेल्दै थियौं, तब हामी बिच मात्र एक पलको लागि एउटा ठख अगाडि आएको थियो। तिमीहूळ त्यो बेला प्रेमको गहिराईमा डुबेका थियौ, त्यसैले त एक पलको बिछोड पनि तिमीहूळलाई युग्मौ जस्तो लाग्यो। यसरी तिमीहूळले धेरै दुःख भोग्यौ। अब धनीजी भन्नुहुन्छ कि “सखीहूळ, तिमीहूळलाई जुन विरहको पीडा भयो, त्यो भन्दा पनि बढी पीडा मलाई भयो।” श्रीराजजीले ब्रजबाट रास मण्डल जाने समयलाई याद गराएर समझाउनुहुन्छ र भन्नुहुन्छः-

“हे सखीहङ्क! जब म कालमायाको ब्रह्माण्ड छोडेर योगमायाको ब्रह्माण्डमा (केवलब्रह्मको भुमिका) आएँ, तब मेरो आदेशद्वारा केवलब्रह्मको अछाँगिनी आनन्द योगमायाले महारासको लागि मात्र एक क्षणमा नित्य वृन्दावन रचना गरिन। मनमा तिमीहङ्कलाई भेट्ने प्रबल चाहना थियो। तिमीहङ्कलाई ब्रजबाट यहाँसम्म बोलाउन हातमा बाँसुरी लिएँ, तर यति समयको वियोग पनि मेरो लागि धेरै पीडादायी थियो।” यस्ती धनीजीले सखीहङ्कको विरहभन्दा आफ्नो विरह अत्यन्तै पीडादायी बताएर सखीहङ्कको मन मोहित गरिदिनुभयो।

श्री इंद्रावती जी :-

“हे प्रियतम! अब म तपाईंसँग यति मात्र भन्छु कि तपाईं एक पलको लागि पनि हामीबाट अलग नहुनुहोस्। अब तपाईं हामीलाई त्यो घरमा लैजानुहोस्, जहाँ हामी तपाईंबाट एक पलको लागि पनि अलग हुने छैनौं।”

हृवे वाला हुँ एटलूँ मांगूँ, खिण एक अलगां न थैए ।
जिहाँ अमने विरह नहीं, चालो ते घर जैए ॥

श्री रास प्र. 47, चौ. 43

हामीले हाम्रो धनीसँग परमधाममा दुःखको खेल हेनें इच्छा गरेका थियौं, जसलाई धनीजीले ब्रज र रासमा देखाउनुभयो र रासको आनन्दले हाम्रो मनलाई पनि आनन्दित बनाउनुभयो। यसपछि धनीजीले हामीलाई हाम्रो मूल घर परमधाममा लानुभयो र श्री अक्षरब्रह्मजी पनि परमधाममा आफ्नो मूल तनमा जागृत हुनुभयो। अर्थात् श्री अक्षरब्रह्मजी, श्री ऋयामाजी महारानी र सखीहङ्कको आत्मा आ-आफ्नो मूल शरीरमा फर्किए।

अध्याय 7

अखंड ब्रजलीला व रासलीला के रहस्य

अध्याय 7 : अखंड ब्रजलीला व रासलीला के रहस्य

अखंड ब्रजलीला व रासलीला

ब्रज तथा रासलीला कहाँ अखण्ड भयो?

श्री अक्षरब्रह्मजी आफ्नो मूल तनमा जागृत हुनेबित्तिकै ब्रज र रासको लीलालाई अखण्ड गर्नुहुँछ। महारास खेल्न त केवलब्रह्म (बुद्धिको स्वरूप) भित्र खेलियो, तर यो अखंड भने अक्षरब्रह्मजीको चित्तको स्वरूप सबलिकब्रह्मको महाकरणमा भयो र रासलाई अखण्ड गरेपछि मात्र सबलिकब्रह्मको कारणमा ब्रजलीलालाई अखण्ड गरियो।

अष्ट चितमें ऐसो भयो, ताको नाम सदा सिव कह्यो ।

बृज रास दोऊ ब्रह्मांड, ए ब्रह्म लीला भई अखंड ॥

श्री प्रकाश हिंदुस्तानी प्र. 37 , चौ. 49

यसरी श्री अक्षर ब्रह्मको चित्तमा ब्रजलीला अखण्ड भएकाले सबलिकब्रह्मको नाम सदाथिव चेतन भयो। ब्रज र रासका यी दुई लीलाहठलाई ब्रह्मलीला भनिन्छ, जुन योगमायाको ब्रह्माण्डमा अखण्ड भइसकेका छन्। (तिनीहरू आज पनि भइरहेका छन्।)

अखंड रासका सबै तनहुँमा शक्तिको समावेश:-

श्री कृष्णजी:-

नूटी तनः- श्री कृष्णजी / श्री रास बिहारीजी / श्री बांके बिहारीजी

जीवः- ✗ (कुनै जीव छैन)

आत्मा:- ✗ (कुनै आत्मा छैन)

आवेशः- ✗ (कुनै आवेश छैन)

श्री राधिकाजी:-

नूटी तनः- श्री राधिकाजी

आत्मा:- ✗ (कुनै आत्मा छैन)

जीवः- ब्रजमंडल (कालमाया) को राधिकाजीको जीव

सखियाँ :-

नूरी तनः:- 12000 सखीहुङ्को नूरी तन

आत्मा:- × (कुनै आत्मा छैन)

जीवः- ब्रजमंडल (कालमाया) का गोपीहुङ्को उत्तम जीव

परमधामका आत्माहुङ्क ब्रजमा गोपीहुङ्को शरीरमा जुन जीवमा बसेका थिए, ती जीवहुङ्क पनि महारासमा अखण्ड भए र आत्माहुङ्क परमधाममा फर्किए। 12000 सखीहुङ्कका यी नूरी तन आज पनि रासमा श्री कृष्णजी (किथोर रूप) र श्री राधिकाजीको नूरी तनसँग लीला गर्दै छन्। श्री राधिकाजी, सखीहुङ्कका जीवहुङ्क ब्रजमण्डलमा (कालमायामा) पनि थिए, यी जीवहुङ्कले योगमायामा रासको पनि आनन्द लिए र सबलिकब्रह्ममा अखण्ड भएको रासमा पनि अखण्डता प्राप्त गरे।

रासपछि ईश्वरीसृष्टिको सुर्ता कहाँ गयो?

श्री अक्षरब्रह्मजीले विशेष गरी यो खेल हेन्किको लागि 24 हजार सुरतहुङ्क धारण गरेका थिए, जसलाई ईश्वरीसृष्टि भनिन्छ। योगमायामा रास खेल्न 12 हजार सखीहुङ्कको तनमा **24 हजार ईश्वरीसृष्टिहुङ्कले** प्रवेश गरे। ईश्वरीसृष्टिले रास खेल्नको लागि छुट्टै तन पाएनन्। त्यसैले रासपछि, सबैको आत्मा आफ्नो मूल स्थानमा फर्कियो - ब्रह्मसृष्टिहुङ्क परमधाममा पुगे, अक्षरब्रह्मजीको आत्मा पनि परमधाममा आफ्नो मूल स्थानमा पुग्यो। त्यस्तै ईश्वरीसृष्टिहुङ्क पनि आफ्नो मूल स्थान योगमायाको सत्त्वरूपब्रह्ममा गए।

श्री ब्रज लीला कहाँ अखण्ड भयो? अनि यसमा को-को अखण्ड भए?

ब्रजलीला 11 वर्ष 52 दिनसम्म खेल्न त कालमायाको ब्रह्माण्डमा खेलियो, तर यसलाई रासलीला अखण्ड भएपछि योगमायाको सबलिकब्रह्मभित्र अखण्ड गरियो। ब्रजलीलामा अखण्ड भएका तन र यसका शक्तिहुङ्क यस प्रकार छन्:-

श्री कृष्णजी:-

नूरी तनः- श्री कृष्णजी / बालमुकुंदजी (योगमायाको नूरी तन)

आत्मा:- × (कुनै आत्मा छैन)

जीवः- विष्णुजी

आवेशः- × (कुनै आवेश छैन)

श्री राधिका जी :-

नूटी तनः:- श्री राधिकाजी (योगमायाको नूटी तन)

आत्मा:- × (कुनै आत्मा छैन)

जीवः:- × (कुनै जीव छैन)

सखीहङ्कः:-

तनः- 12000 नूटी तन (योगमायाको नूटी तन)

आत्मा:- × (कुनै आत्मा छैन)

जीवः- × (कुनै जीव छैन)

ईश्वरीसृष्टिः:-

तनः- 24000 (नूटी तन योगमायाको)

सुर्ता:- × (कुनै सुर्ता छैन)

जीवः- 24000 जीव (कालमायाको ब्रज मंडलमा कुमारिका सखीहङ्कको तनमा भएको)

जीवसृष्टिः:-

ब्रजमंडलमा जो जीवसृष्टि श्री कृष्णजी, राधिकाजी तथा सखीहङ्कको सानिध्यमा आए,

उनीहङ्कलाई पनि ब्रजलीला (सबलिकब्रह्म) मा अखंड गरियो।

तनः- नूटी तन (योगमायाको)

जीवः- कालमायाको ब्रजमंडलका जीव

आत्मा:- × (कुनै आत्मा छैन)

कालमायाको ब्रजमण्डलको शरीर योगमायाको ब्रह्माण्डमा प्रवेश गर्न सक्दैन, त्यसैले कालमायाको शरीरहङ्क नष्ट भए र सबलिक ब्रह्मको कारणमा अखण्ड ब्रजलीलामा श्री कृष्णजी (बालस्वरूप), राधिकाजी, सखीहङ्क र जीवसृष्टिहङ्कको योगमायाको नूटी तनहङ्कले लीला गरिरहेका छन्। योगमायाको ब्रह्माण्ड कालमायाको ब्रह्माण्ड भन्दा धेरै फरक छ, जहाँ कुनै शरीरलाई कार्यात्मील बनाउन कुनै जीवको उपस्थिति हुनु आवश्यक छैन। यी सब नूटी तनहङ्क आज पनि अखण्ड रूपमा लीला गरिरहेका छन्।

अध्याय 8

प्रतिक्रिया लीला के गुह्य भेद

अध्याय 8 : प्रतिबिम्ब लीला के गुह्य भेद

प्रतिबिम्ब रासलीलाका लुकेका रहस्यहठः-

ब्रज व रास लीला कहाँ अखंड हुई?

ब्रजबाट रासमा जानका लागि सखीहठले आफ्ञो शरीर छोड्ने बित्तिकै ब्रजको ब्रह्माण्ड प्रलय गरियो। यसमा केवल त्यो एक ब्रह्माण्ड (चौदह लोक) प्रलय गरियो, जसको अंश ब्रजमण्डल थियो। यस्ता अनगिन्ती ब्रह्माण्डहठ अळ पनि छन्, तर तिनीहठको प्रलय गरिएन। यदि बाँकी सबै ब्रह्माण्डहठ प्रलय गरिएका भए, त्यसलाई महाप्रलय भनिने थियो। महारासपछि योगमायामा रासलीला र ब्रजलीला अखण्ड गरियो र त्यसमा अखण्ड गरिएका जीवहठ यस प्रकार छन्:-

- 1.) ब्रह्मसृष्टिका जीवहठ (रासमा अखण्ड भए)**
- 2.) ईश्वरीसृष्टिका जीवहठ (ब्रजलीलामा अखण्ड भए)**
- 3.) जीवसृष्टिहठका जीव (जो श्री कृष्णजीको सानिध्यमा आए) (ब्रजलीलामा अखण्ड भए)**

ब्रजलीला र रासलीला अखण्ड भएपछि कालमायामा ब्रजको नयाँ ब्रह्माण्डको निर्माण गरियो र यसपूर्व श्रीकृष्णजीले जहाँ (कालमायाको वृन्दावनमा) बाँसुरी बजाउनुहुन्थ्यो, त्यही आएर श्रीकृष्णजीले बाँसुरी बजाउनुभएपछि यहाँबाट प्रतिबिम्बको लीला सुरु हुन्छ। परब्रह्मको आदेशले यो नयाँ ब्रह्माण्ड यस्तो चमत्कारिक ढंगले सृजना भयो कि यसमा बर्ने मानिसहठले हामी पहिलेको ब्रह्माण्डका बासिन्दा हौं, हामी यसमा लामो समयदेखि बर्दै आएका छौं भन्ने ठाने।

प्रतिबिम्ब रासलीला श्री कृष्णजी, श्री राधिकाजी र सखीहठको ठपमा कसले खेले:-

श्री कृष्णजी:-

शरीरः- श्री कृष्णजीको (11 वर्ष 52 दिनको कालमायाको नयाँ शरीर)

जीवः- भगवान विष्णुजीको

आत्मा:- ×

आवेश/थक्किः- सबलिक ब्रह्मको महाकारणमा अखण्ड भएको जुन रास बिहारीजीको स्वरूप छ, उठाँको आवेश।

श्री राधिका जी :-

शरीर:- श्री राधिकाजीको (कालमायाको नयाँ शरीर)

जीव:- कालमायाको नयाँ जीव

सुर्ति:- वेदऋचा सखीको (सबलिक ब्रह्मको स्थूल वा अव्याकृतको महाकारणबाट)

वेदऋचा सखीहृष्टः- प्रतिबिम्ब लीलामा 12000 ब्रह्मसृष्टिहृष्टको स्थानमा अहिले श्रीकृष्णजीसँग लीला गर्ने सखीहृष्टमा वेदऋचा सखीहृष्टको सुर्ति आएको छ, त्यसैले अब उनीहृष्टलाई वेदऋचा सखीहृष्ट भनिनेछ।

शरीर:- 12000 कालमायाको नयाँ शरीर

जीव:- कालमायाको नयाँ जीव

सुर्ति:- वेदऋचा सखीहृष्टको (सबलिक ब्रह्मको स्थूल वा अव्याकृतको महाकारणबाट)

प्रतिबिम्बका सखीहृष्टः- प्रतिबिम्ब लीलामा 24000 ईश्वरीसृष्टिको स्थानमा अहिले श्रीकृष्णजीसँग लीला गर्ने सखीहृष्टमा सबलिक ब्रह्मको कारणमा अखण्ड भएका ईश्वरीसृष्टिका जीवहृष्टको सुर्ति आएको छ र अब उनीहृष्टलाई प्रतिबिम्बका सखीहृष्ट भनिनेछ।

शरीर:- 24000 कालमायाको नयाँ शरीर

जीव:- कालमायाको नयाँ जीव

सुर्ति:- सबलिक ब्रह्मको कारणमा अखण्ड भएका ईश्वरीसृष्टिका जीवहृष्टको सुर्ति

जीवसृष्टिः- श्रीकृष्णजीको सानिध्यमा आएका ती जीवसृष्टि जसको जीव सबलिक ब्रह्मको कारणमा अखण्ड भएको थियो।

शरीर:- कालमायाको नयाँ शरीर

जीव:- कालमायाको नयाँ जीव

सुर्ति:- ×

महारास जुन सबलिक ब्रह्मको महाकारणमा र ब्रजलीला जुन सबलिक ब्रह्मको कारणमा अखण्ड भयो, त्यसको प्रतिबिम्ब सबलिक ब्रह्मको स्थूल (सबलिक ब्रह्मको स्थूल = अव्याकृतको महाकारण) मा पर्यो। अव्याकृत ब्रह्मको स्थूलमा वेदहृष्टको स्थान छ। यी वेदहृष्ट आफ्नो ज्ञानको प्रकाश लिएर प्रत्येक ब्रह्माण्डमा अवश्य आउँछन्। जब वेदहृष्टले रासलीलाको प्रतिबिम्ब अव्याकृत ब्रह्ममा परेको देखे, तब वेदहृष्टको मनमा पनि यो लीला हेनें इच्छा भयो, किनभने उनीहृष्टले त यस्तो प्रेममयी लीला कहिल्यै देखेका थिएनन्।

अखण्ड महारासको प्रतिबिम्ब जुन सबलिक ब्रह्मको स्थूलमा पनि पर्यो, यहि प्रतिबिम्बवाला रास बिहारीजीको स्वरूपले वेदहृष्टलाई आदेश दिनुभयो कि “तिमीहृष्टको मनमा जुन प्रेममयी लीला हेँ इच्छा जागेको छ, त्यसलाई पूरा गर्नको लागि तिमीहृष्ट सुतको रूप धारण गरा।” जब वेदहृष्टले सुतको रूप धारण गरे, तब तिनीहृष्टलाई वेदऋचा सखीहृष्ट भनियो। यिनै वेदऋचा सखीहृष्टको सुतलाई कालमायामा 12000 गोपीहृष्टको शरीरमा उतारियो र 24000 कुमारिका सखीहृष्टको रूपमा ती ईश्वरीसृष्टिका जीवहृष्टको सुतलाई उतारियो जो सबलिक ब्रह्मको कारणमा ब्रजलीलामा अखण्ड छन्।

यी अखण्ड भएका जीवहृष्टको सुतलाई पनि यहि कारणले कालमायामा अवतरण गरियो किनभने कुमारिका सखीहृष्टको जीवहृष्टले ब्रज (कालमाया) मा श्रीकृष्णजीसँग प्रेममयी लीला खेल्न भाग गरेका थिए र यी जीवहृष्टले धेरै व्रत पनि गरेका थिए। अनि यी जीवहृष्ट अखण्ड रास खेल्नको लागि केवलब्रह्ममा गएका थिएनन्, त्यहाँ केवल ब्रह्मसृष्टि र ईश्वरीसृष्टिका सुतहृष्ट गएका थिए। तसर्थ, यी जीवहृष्टको मनोकामना पूरा गर्न र तिनीहृष्टलाई प्रतिबिम्बको रास खेलाउन कालमायामा ल्याइयो। प्रलयपछि जब ब्रजको नयाँ ब्रह्माण्डको निमणि भयो, यसलाई प्रतिबिम्बको रासको रातबाटै सुरु गरियो र यो एक रातलाई 6 महिनाको लामो बनाइयो।

किनकी आदिनारायणजीले रञ्जुभएको कालमायाको ब्रह्माण्डमा पहिलो पटक यस प्रकारको प्रेममयी लीला भइरहेको थियो। त्यसैले उनले यो एक रातलाई 6 महिनाको लामो बनाए र यसको आनन्द लिइरहे। यो 6 महिना बराबरको रात बिताएपछि सबै सखीहृष्ट आ-आफ्नो घरमा गएर सुर्खन्। बिहान जब सबै गोपहृष्ट उठ्छन्, उनीहृष्टले आ-आफ्ना पत्नीहृष्ट आफ्नो छेउमा सुतेको देख्छन् र उनीहृष्टलाई याद नै हुँदैन कि कसरी राती बाँसुरीको आवाज सुन्ने बित्तिकै सबै सखीहृष्टले आफ्नो शरीर त्यागेका थिए र यी शवहृष्टलाई दाहसंस्कार पनि गरिएको थियो। ब्रजको ब्रह्माण्ड प्रलय भन्दा पहिलेको जस्तै चल्न थाल्दछ किनकी बाहिरी रूपमा शरीर पहिले जस्तै देखिन्थ्यो तर भित्रका सबै शक्तिहृष्ट र जीव कसरी परिवर्तन भइसकेका थिए भन्ने आभास कसैलाई पनि थिएन।

(*योगमायामा प्रवेश गरेपछि जीव जीवको रूपमा रहुँदैनन्, बढ तिनीहृष्ट पनि सुर्ता रूप बन्दछन्। ईश्वरीसृष्टिका जुन जीव ब्रजलीलामा अखण्ड भएका थिए, ती पनि सुर्तारूप बने र यी सुर्तारूप जीवहृष्टका सुर्ता नै प्रतिबिम्ब रासलीलामा कुमारिका सखीहृष्टमा आए।)

प्रतिबिम्बको रास किन खेलियो?

प्रतिबिम्बको रास खेल्नुको कारण यस प्रकार छः-

1. वेदहृष्ट (वेदऋचा सखीहृष्ट) को इच्छा पूरा गर्ने।
2. 24000 ईश्वरीसृष्टिको जीवहृष्टको इच्छा पूरा गर्ने।
3. यो कालमायाको ब्रह्माण्डमा आमखलक वा जीवसृष्टिलाई थाहै छैन कि योगमायाको ब्रह्माण्डमा रासलीला खेलिएको थियो। त्यसैले जीवसृष्टिलाई पनि रासलीला खेलिएको थियो वा यस्तो प्रेममयी लीला भएको थियो भनी विश्वास दिलाउनको लागि यसलाई कालमायामा प्रतिबिम्बको रासको ढपमा खेलियो। जसले गर्दा जब धर्मशास्त्रमा रासको बाटेमा लेखिनेछ, उनीहृष्टलाई यसको आभास होस्।

जो प्रगट लीला न होवे दोए, तो असल नकल की सुध क्यों होए
ता काटन ए भई नकल, सुध करने संसार सकल ॥
श्री प्रकाश हिंदुस्तानी प्र. 37 चौ. 56

रासलीलाको समयमा सबै जीवहृष्टको स्थानः-

प्रलयपछि जब ब्रह्मसृष्टिहृष्टको जीव पनि उनीहृष्टको सुतकिं साथ रास खेल्नको लागि केवलब्रह्ममा गए, त्यसबेला अन्य सबै जीवहृष्ट जो ब्रजमण्डलमा थिए, (जसमा ईश्वरीसृष्टिका जीवहृष्ट पनि थिए, श्री कृष्णजीको सानिध्यमा आएका जीव र जीवसृष्टिका अन्य जीवहृष्ट जो श्री कृष्णजीको सानिध्यमा आउन सकेनन्,) अर्थात् राधिकाजी र ब्रह्मसृष्टिका जीवहृष्ट बाटेक चौथ लोकका सबै जीवहृष्टलाई कारण प्रकृतिमा सुषुप्ति अवस्थामा राखियो। अनि रासलीलालाई अखण्ड गरिसकेपछि जब ब्रजलीलालाई अखण्ड गरियो, तब यसमध्ये ईश्वरीसृष्टिका जीवहृष्टलाई र श्री कृष्णजीको सानिध्यमा आएका जीवसृष्टिहृष्टलाई सबलिक ब्रह्मको कारणमा ब्रजलीलामा अखण्ड गरियो।

राधिकाजी, सखीहृष्ट र जीवसृष्टिमा नयाँ जीव कहांबाट आए?

श्रीकृष्णजीको सानिध्यमा आउन नसकेका जीवसृष्टिहृष्टलाई यो नयाँ ब्रह्माण्ड निर्माण हुनेबित्तिकै यहाँ बनेका नयाँ शरीरहृष्टमा पठाइयो। तर यस नयाँ ब्रह्माण्डमा केही जीवहृष्ट कम भए जो योगमायाको ब्रह्माण्डमा रासलीला र ब्रजलीलामा अखण्ड भएका थिए। तसर्थ, श्री राधिकाजी, वेदऋचा सखीहृष्ट (12000), प्रतिबिम्बका सखीहृष्ट (24000) र अन्य जीवसृष्टि (जो अखण्ड भए), तिनीहृष्टको कालमायामा बनेका नयाँ तनमा नयाँ जीवहृष्ट प्रवेश गरे जुन अङ्ग कुनै ब्रह्माण्डबाट यस ब्रह्माण्डमा ल्याइयो।

ईश्वरीसृष्टिका जीवहृष्टले ब्रजमण्डलको प्रलय देखेका थिए, त्यसबेला ब्रह्मसृष्टिहृष्ट आफ्ञो देह त्याग गरिरहेका थिए। त्यसपछि ईश्वरीसृष्टिले पनि आफ्ञो शरीर त्यागे र उनीहृष्टको सुर्ता रास खेल्न केवलब्रह्ममा योगमायाको ब्रह्माण्डमा पुगेका थिए।

जुन समयमा ईश्वरीसृष्टिको सुर्ता रास खेल्न केवलब्रह्ममा गएको थियो, त्यस समय तिनीहृष्टका जीवहृष्ट कारण प्रकृतिमा सुषुप्ति अवस्थामा थिए र रासलीलालाई अखण्ड गरिएपछि जब ब्रजलीलालाई अखण्ड गरियो, तब यिनीहृष्टका जीव सबलिक ब्रह्मको कारणमा ब्रजलीलामा अखण्ड भए। अनि पुनः यिनै जीवहृष्टका सुर्ता कालमायाको प्रतिबिम्ब लीलामा 24000 प्रतिबिम्बका सखीहृष्टमा आयो। त्यसैले त

“हामी शरीर त्यागेर एक प्रकाशमयी उज्यालो ब्रह्माण्डमा पुगेका थियौं” भन्ने एक अस्पष्ट सम्झना यी प्रतिबिम्बका सखीहृष्टलाई थियो, तर “हामी कसरी फर्किएर यहाँ आयौं”

भन्ने यो रहस्य उनीहृष्टले कहिल्यै बुझ्न सकेनन्। जब प्रतिबिम्बका सखीहृष्टको नै आर्थिका मेटिएन भने अङ्गले के गर्न सक्छन् र? बेहदको गहिरो रहस्य ब्रह्मसृष्टिहृष्ट बाहेक अङ्ग कसले जान्न सक्छ र? यस संसारका जीवहृष्ट बेहदको गहिरो रहस्य बुझ्न पूर्णिमा असमर्थ छन्। प्रतिबिम्बका सखीहृष्टले भ्रमवश यहि माने कि “रासलीला हामीले नै गरेका थियौं र यो प्रतिबिम्ब लीलामा पनि हामीले नै लीला गरिरहेका छौं।”

धोखा इनों का भी न मिट्या, तो कहा करे और ।
बेहद वानी के माएने, क्यों होवे दूजे ठौर ॥
प्रकाश हिंदुस्तानी प्र. चौ.

अध्याय 9

श्री कृष्ण त्रिधा लीला के तीन भाग

अध्याय 9 : श्री कृष्ण त्रिधा लीला के तीन भाग

श्री कृष्ण त्रिधा लीला के तीन भाग

त्रिधा लीलाका तीन भाग:-

- ब्रजमण्डलमा 11 वर्ष 52 दिनको लीला। यसमा श्रीकृष्णजीको शरीरमा श्रीराजजीको आवेशले लीला गर्दछ।
- 11 दिनको लीला, जसमा 7 दिन गोकुल र 4 दिन मथुरा। यसमा योगमायाको रास बिहारीजीको आवेशले श्रीकृष्णजीको शरीरमा लीला गर्दछ।
- मथुरामा 112 वर्षसम्म श्री कृष्णजीको शरीरबाट हुने लीला। यसमा श्री कृष्णजीको शरीरमा कुनै आवेश छैन, केवल विष्णुजीको जीवले नै सारा लीला गर्दछ।

किया राज मथुरा छारका ,बरस एक सौ और बार ।

प्रभास सब संघार के,जाए खोले बैकुंठ छार ॥

कलश हिंदुस्तानी प्र. 18 चौ. 23

रासलीलाका प्रकार:-

- सबैभन्दा पहिले केवलब्रह्ममा योगमायामा खेलिएको महारास। यो लीला योगमायाको ब्रह्माण्डको एक रातमा भयो।
- केवलब्रह्ममा खेलिएको रासलीलालाई सबलिक ब्रह्मको महाकरणमा अखण्ड गरियो। र यो लीला आज पनि निरन्तर चलिरहेको छ।
- जुन कुरा चित्तमा आउँछ, त्यो स्वतः मनमा पनि आउँछ। अर्थात्, सबलिक ब्रह्म (चित्त स्वरूप) मा अखण्ड भएको लीला, अव्याकृत ब्रह्म (मन स्वरूप) मा पनि आयो। तसर्थ, अखण्ड भएको रासको प्रतिबिम्ब अव्याकृत ब्रह्मको महाकारण वा सबलिक ब्रह्मको स्थूलमा पनि पर्यो।
- प्रलयपछि जब पुनः कालमायाको ब्रह्माण्डको सृष्टि गरियो, तब त्यसको सुरुवात प्रतिबिम्ब रासलीलाबाट गरियो।
- त्रिधा लीलाको दोस्रो भागमा 11 दिनको लीला (7 दिन गोकुल र 4 दिन मथुरा):-

6. जसरी प्रलय अघि ब्रजमण्डलमा लीला चलेको थियो, त्यसरी नै गोकुलमा 7 दिनसम्म विल्कुल त्यस्तै लीला चलिरह्यो। सात दिनसम्म गोकुलमा प्रतिबिम्ब र वेदऋचा सखीहृष्णसँग प्रेमको लीला भयो। कंसको निर्देशमा अकूरजी श्री कृष्णजी र बलरामजीलाई लिएर मथुरा गए, जहाँ चार दिनसम्म लीला गरिएको थियो। 24000 कुमारिकाका जीवरूपी प्रतिबिम्बका सखीहृष्ण र 12000 वेदऋचाहृष्णसँग श्रीकृष्णजीको जुन स्वरूपले 11 दिन (7 दिन गोकुल र 4 दिन मथुरा) लीला गयों, त्यस स्वरूपमा रास बिहारीजीको आवेश र भगवान विष्णुको जीव थियो।

खेले पिछले साथ में, सात दिन ताई।
अकूर चल्या बुलाए के, पोहोंचे मथुरा माहीं ॥

मथुरामा गएर चार दिनको लीलामा श्रीकृष्णजीले कुबलया-पीड नामक हातीलाई मार्दछन् र चाणूर मुष्टिक जस्ता योद्धाहृष्ण र कंसलाई मार्दछन्। यसपछि उनले आफ्ना हजुरबुवा उग्रसेनजी र आफ्ना आमाबुवा (देवकी र वासुदेव) लाई जेलबाट मुक्त गर्दछन्। जेलबाट मुक्त गरेपछि, उनले आफ्ना

हजुरबुवा उग्रसेनलाई सिंहासनमा बसाउँदछन् र उनको राज्याभिषेक गर्दछन्। अब आफ्नो गवालाको भेष उतारेट राजसी लुगा लगाउँदछन्। जब उनले गवालाको भेष उतारेट राजसी वस्त्र धारण गरे, तब बेहुदको शक्ति (रास बिहारीजीको आवेश) उनीबाट अलग भयो र त्यसपछि उनी विष्णुको अवतार रूप मात्र रहे। त्यही क्षणमा यो दोस्रो लीला (श्री कृष्ण त्रिधा लीलाको दोस्रो भाग) त्यहाँ पूरा हुन्छ।

टीका दिया उग्रसेन को, भए दिन चार।
छोड़ वसुदेव भेख उतारिया, या दिन थें अवतार ॥
प्रकाश हिंदुस्तानी प्र. 31 चौ. 53

त्रिधा लीलाको तेस्रो भाग:-

श्रीकृष्णजीको शरीरमा शक्तिहृष्को समावेश:-

शरीरः- श्री कृष्णजीको कालमायाको शरीर

जीवः- भगवान विष्णुको

आवेशः- ×

श्री राधिकाजीको शरीरमा शक्तिहृष्टको समावेश :-

शरीरः- श्री राधिकाजीको कालमायाको शरीर

जीवः- कालमायाको जीव

सुतः- वेदऋचा सखीको

आवेशः- रास बिहारीजीको (श्री कृष्णजीको शरीरबाट निष्क्रिएट श्री राधिकाजीमा प्रवेश गर्दछ)

श्री कृष्णजीले राजसी वस्त्र धारण गर्ने बित्तिकै रास बिहारीजीको आवेश वा शक्ति श्री कृष्णजीको शरीर छोडेर गोकुलमा राधिकाजीको शरीरमा प्रवेश गर्दछ। तर राधिकाजी र सखीहृष्टले यो महसुस गर्न सक्दैनन्।

जसरी योगमायामा अन्तध्यनि लीला हुंदा श्रीराजजीको आवेश श्री दयामाजीमा प्रवेश गर्दछ र उहाँलाई थाहा हुँदैन, (यसैगरी यस जागनी ब्रह्माण्डमा धनीजीको आवेश सूक्ष्म रूपमा प्रत्येक आत्मामा अवस्थित छ, तर विरह बिना यो महसुस गर्न सकिंदैन।) राधिकाजी र सबै सखीहृष्टलाई रास बिहारीजीको शक्तिको आभास हुन सकेन, त्यसैले उनीहृष्ट केही वर्षसम्म उहांको विरहमा तडिपरहे। यसरी केही वर्षसम्म विरहमा तडपेपछि वेदऋचा सखीहृष्ट योगमायामा अव्याकृतको महाकारण सबलिक ब्रह्मको स्थूलमा पुगे, जहाँ रासलीलाको प्रतिबिम्ब परेको छ।

(वेदहृष्टको स्थान अव्याकृत ब्रह्मको स्थूल अवश्य थियो, तर प्रतिबिम्ब लीलापछि तिनीहृष्ट अव्याकृत ब्रह्मको महाकारणमा पुगे) र ईश्वरीसृष्टिका जीवहृष्टको सुर्ता पुनः आफ्नो स्थानमा अर्थात् सबलिक ब्रह्मको कारणमा अखंड ब्रजलीलामा गयो र रास बिहारीको आवेश आफ्नो स्थान सबलिक ब्रह्मको महाकारणमा पुग्यो।

जन्मको समयमा श्रीकृष्णजीलाई किन भगवान विष्णुको अवतार मान्न सकिंदैन?

भगवान विष्णुले वासुदेव र देवकीलाई उनीहृष्टको अधिल्लो जन्मको समझाना दिलाएर स्पष्ट गराउनुभयो कि अब जुन बालकको जन्म हुँदैछ, उसलाई कसरी नन्दजीको घरमा लैजानुपर्नेछ। जब श्रीकृष्णजीको जन्म हुन्छ, तब यस बालकमा विष्णुजीको जीव मात्र होइन, अखंड धामको शक्ति पनि हुन्छ। अर्थात् उहाँमा श्री अक्षरब्रह्मजीको आवेश (परब्रह्मको जोश) पनि प्रवेश गर्दछ। त्यसैले उहाँलाई भगवान विष्णुको अवतार मात्र मन्न मिल्दैन।

अनि जसै वासुदेवजी श्रीकृष्णजीलाई नन्दजीको घरमा पुयिंदछन्, त्यहाँ पुग्नेबित्तिकै श्रीकृष्णजीको शरीरमा परब्रह्मको आवेश र श्री अक्षरब्रह्मजीको आत्मा प्रवेश गर्दछ।

वसुदेव देवकी ले चले, ताए न कहिए अवतार ।
सो तो नहीं इन हृद का, अखंड लीला है पार ॥

श्री महामतिजीको आत्मा भन्नुहुन्छ - “हे साथजी ! अब तपाईं जाग्रत भएर आत्म-जागरणको आनन्द लिनुहोस्। ब्रह्मसृष्टिहृङ् मात्र यी सुखहृङ् प्राप्त गर्न सक्षम छन्। यदि तपाईंले आफ्जो आत्मालाई जगाउनुभयो भने यही संसारमा ब्रज, रास, श्री देवचन्द्रजीको शरीरबाट हुने लीला र परमधामको लीलाको प्रत्यक्ष आनन्द लिन सक्नुहुनेछ र यी सबै सुख चितवनीद्वारा मात्र प्राप्त गर्न सकिन्छ।”

अब जाग देखो सुख जागनी, ए सुख सोहागिन जोग ।
तीन लीला चौथी घर की, इन चारों को यामें भोग ॥
कलथ हिंदुस्तानी प्र. 23 चौ. 1

हामीसँग सामेल हुनुभएकोमा धन्यवाद!

❖ [ShriPrannathJiVani](https://www.facebook.com/ShriPrannathJiVani)

► [Shri Prannath Ji Vani](https://www.youtube.com/@ShriPrannathJiVani)

✉ shriprannathjivani@gmail.com

